

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

1938. május

VII. évf. 5. szám

CSUKA JÁNOS: A jugoszláv agrárreform (második közlemény) ..	193
REMÉNYI JÓZSEF két verse	195
MUNK ARTUR: Úrge (elbeszélés)	200
BORSODI FERENC: Sorompó (vers)	209
BERÉNYI JÁNOS: Farkas kerülgeti a tanyát (vers)	210
KENDE FERENC: Sorsproblémák	211
HERCEG JÁNOS: Új honfoglalás (elbeszélés)	214
LATÁK ISTVÁN két verse	220
BORSODI LAJOS: A könyvtár (elbeszélés)	221
KISBÉRY JÁNOS: Thomas Mann novelláinak olvasása közben	226
FARKAS GEIZA: Disputa (Legdrágább kincsünk)	231
KÁZMÉR ERNŐ irodalmi szemléje (Supka Géza: 1848. — Dormándi László: Két jelentéktelen ember, — Kertész Erzsébet: A családi pénz, — Ivan Cankar: Jernej szolgálékony és az ő igazsága)	234

JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára . .	10 Din
Negyed évre . . .	30 Din.
Félévre	60 Din.
Egész évre	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . .	1'50 Pengő
Negyed évre . . .	4'50 Pengő
Félévre	9'— Pengő
Egész évre	18'— Pengő

Cena: Za celu godinu Din. 120.— pola godine Din. 60'— 3 meseca Din. 30 — Pojed. broj Din. 10.

A JUGOSZLÁV AGRÁRREFORM

(MÁSODIK KÖZLEMÉNY)

A Kalangya március-áprilisi kettős számában megkezdjük a jugoszláviai agrárreform keletkezésének és a földosztás végrehajtásának az ismertetését. Hitelt érdemlő adatokat sorakoztattunk fel annak bizonyítására, hogy a megmunkálásra alkalmas föld a széleskörű földreform következtében gyorsan elfogyott. Még a szláv igénylőket sem tudták teljesen kielégíteni, s ennek folytán a tekintélyes számu, nem szláv nincstelenekre nem is kerülhetett a sor. A birtokok feltűnő felaprozódására is rámutattunk, különösen utalva a tenger melléki és a horvátországi helyzetre. A kétmilliónyi önálló gazdaságból 9.2 millió lélek él, tehát a lakosság 80%-a. Az ország lakossága évenként viszont 150—200.000 lélekkel szaporodik. Mután a birtokok elaprozódása tovább tart, az agrárreform pedig nem adhat újabb földet, ma a legnagyobb gond, hogy hol helyezték el az emberfelesleget, mi történjék azokkal a földművesekkel, akiknek nincsen földjük, vagy akik kicsiny birtokukon nem tudnak nagy-számu családjukkal megélni.

Az ország területének	55 ⁰ / ₀ -a,	13.7 millió hektár föld
<i>mezőgazdasági célokra használt,</i>	30%-a,	7.5 millió hektár föld
erdőség	14 ⁰ / ₀ -a,	3.5 millió hektár föld

feltörtelen s meg-nem művelt terület

Az igénybevett földterület 50%-a kimondott szántóföld.

1,800.000 hektár	rét és kaszáló,
4,000.000	» legelő,
139.000	» veteményes kert,
183.000	» szőlő.

A szántóföld növelésére tehát még mindig akad alkalmas terület. A feltörtelen föld s az erdőség részbeni igénybevétele nagy mértékben hozzájárulhatna a gazdasági igények kielégítéséhez. Hátározott lépés ebben az irányban azonban még nem történt. Mirkovity

Mijó dr., a szuboticei jogi fakultás tanárának statisztikája az ebből eredő bajokat elég érzékeltetően szemlélteti. A Dunamedencében 100 hektár megművelt földön

Ausztriában	64.
Magyarországon	72.
Romániában	97.
Jugoszláviában pedig	114 személy él.
Németországban már csak	52.
Franciaországban	84.

A nehéz agrárviszonyokon csak úgy lehetne javítani, ha évenként legalább félmillió hektárral növelnék a vetésterületet. Kétségtelen, hogy erre a legalkalmasabb eszköz az erdők kisajátítása lenne, bár ez csak részben jöhetne figyelembe, mert az erdők nagyhányada földművelésre alkalmatlan hegyvidékeken fekszik. Így tehát azokról a nagykiterjedésű erdőségekről lehetne szó, melyek az agrárvidékek közelében húzódnak, továbbá a szakértők által ajánlott, lecsapolásra alkalmas mocsár- és árterületekről. Arra is felhívták az illetékesek figyelmét, hogy a hegyvidékeken a legelőket szántóföldnek kellene felhasználni, s az állatállomány számára erdőirtással szerezni újabb legelőt.

A szántóföld területe némileg emelkedett ugyan, de megközelítőleg sem elegendő a földművesek kielégítésére. A Jugoszlávia megalakulása utáni esztendőkből 6.3 millió hektárnyi földön folyt intenzív mezőgazdálkodás, 1935-ben pedig már 7.5 millió hektáron. A szántóföld területe tehát kb. 19 százalékkal növekedett, ami elég szép emelkedést mutat, de nem szabad szem elől tévesztetni, hogy a lakosság száma ugyanakkor 25 százalékkal emelkedett. Miután a föld amúgy sem elegendő, a lakosság számának emelkedése még jobban kiélezi az agrárnehézségeket, mert a szántóterület növekedése nem tarthat a népszaporulattal lépést.

Hasonló az eredmény, ha a népszaporulat adatait az állatállománnyal hasonlítjuk össze.

1910-ben Szerbiában a szarvasmarhaállomány 957.000 drb-ot tett ki. (1000 lakosra 328 drb-ot.)

1921-ben, az első népszámláláskor, amidőn a jószágokat szintén összeírták, a területileg megnövekedett Jugoszláviában mindössze 4.800.000 drb. szarvasmarhát tartottak nyilván. (1000 lakosra 403 drb-ot.)

Tíz évvel később a szarvasmarhaállomány csökkenést mutat. Jugoszláviának már csak 3.800.000 szarvasmarhája volt, ami 1000 lakosra 276 drb-ot jelent, tehát minden 1000 lakosnál 127 drb-bal kevesebbet.

A szarvasmarhaállomány csökkenését azzal magyarázzák, hogy a magas állattárák folytán a gazdák a szarvasmarhát könnyen értékesíthették, s mivel pénzre volt szükségük, ezt meg is tették. A

másik ok, mely egyben gondolkozásra is készítet, hogy a birtokok felaprozódása szintén hozzájárult a csökkenés előidézéséhez, ami semmi esetre sem kedvező jel.

A *sértéshizlalás* sokkal jobban függ a piacok konjunkturájától, mint a szarvasmarhatenyésztés. Mután pedig a belföldön és külföldön a konjunktúra folyton változó, a sertéshizlalás javulást nem mutat. Annak ellenére sem, hogy a sertéshizlalás ma is kifizetődő. De ime:

Szerbiában 1910-ben a sertésállomány 869.769 drb-ot tett ki. (Minden 1000 lakosra: 297 drb-ot.)

Jugoszláviában 1922-ben a sertésállomány 4,887.020 drb-ot tett ki. (Minden 1000 lakosra: 400 drb-ot.)

Ezt az arányt azóta sem sikerült elérni, mert

Jugoszláviában 1932-ben a sertésállomány 2,867.137 drb-ot tett ki, tehát minden 1000 lakosra: 203 drb-ot.

Mirkovity egyetemi tanár szerint a sertésenyésztés visszafejlődésének nem az agrárreform s a nagybirtokok megszüntetése az oka, sokkal inkább a tökehiány s az állatbetegségek elleni küzdelem kezdetlegessége és rendszertelensége.

Meglepő, hogy ugyanakkor a *juhtenyésztés* fokozatosan javul.

1921-ben 6,800.000 drb. juh volt az ország területén,

1931-ben 8,400.000 »

1933-ban 8,600.000 »

A fejlődést az idézte elő, hogy a juhot olyan kis gazdaságban is lehet tartani, ahol csak kevés legelő van. A gazdák ezt ki is használják. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a juhtenyésztés fejlődése egybeesik a szarvasmarhatenyésztés háttérbeszorulásával, s tulajdonképpen a földműves réteg, elsősorban a falusi lakosság elszegényedését jelenti.

Mirkovity egyetemi tanár a baromfiállomány növekedését is a földműves osztály elszegényedésével magyarázza.

1931-ben Jugoszlávia baromfiállománya 16.425.277 drb-ra rugott,

1924-ben 12.610.891 » »

ebből kacs 1931-ben 884.121 drb.

ebből kacs 1924-ben 800.843 »

ebből liba 1931-ben 1.011.646 »

ebből liba 1924-ben 918.469 »

ebből pulyka 1931-ben 688.963 »

ebből pulyka 1924-ben 601.647 »

A kisbirtokosok gazdasági ereje tehát egyre jobban gyengül, s a földműves a költségesebb és nagyobb igényű ló, szarvasmarha és sertés helyett inkább juhot, kecskét és baromfit nevel, amihez nem kell jelentékenyebb tőke.

A *lőtenyésztés* helyzete az 1921. és 31. évek között valamivel kedvezőbb képet mutat. A lóállomány 1.059.285 drb-ról 1.168.768 drb-ra emelkedett. A legnagyobb fejlődés a Száva-bánságban ta-

pasztalható, ahol az állománynövekedés tíz év alatt *negyvenezer* darab. A lakosság szaporulatával azonban ez sem áll arányban, mert míg 1921-ben minden 1000 lakósra 88 ló jutott, 1933-ban mindössze 81, ami részben a lóexport fokozódásának is tulajdonítható.

Jugoszlávia kimondottan kisbirtokos agrárország, mintahogy az volt már Szerbia is, a háború előtt. A végrehajtott agrárreform lényegesen csökkentette Jugoszláviában a nagybirtokok terjedelmét, s ezzel szemben párhuzamosan növelte a kisbirtokok számát. Jugoszláviában 13,5 millió hektár megművelt földet és 7 millió hektár legelőt véve alapul, egy-egy birtok terjedelme átlagosan 8,5 hektár termőföld és 4,2 hektár legelő.

A kimondott kisbirtok 2,5 hektár. Az 5–20 hektárnyi föld középbirtoknak, az ezen felüli pedig nagybirtoknak számít. Kisbirtokok legnagyobb számban Nyugat-Horvátországban, Hercegovinában, Dalmáciában és Szerbiában találhatók, míg közép- és nagybirtokok leginkább a Vajdaságban, a Dráva és Száva mentén. A Vajdaság adja az agrárcikkek jelentékeny részét és ellátja az exportot.

Az 1933. évi kataszteri tiszta jövedelem, mely a megadóztatás alapja, ötmilliárd dinárt tett ki. Ebből 2,3 milliárd a Dunabánságot terhelte, tehát az országos kataszteri tiszta jövedelemnek majdnem fele. A Dunabánság ezután 343,5 millió dinár földadót fizetett, vagyis az ország földadójának 49,8%-át.

A Vajdaságban minden mezőgazdasággal foglalkozó személyre átlag 1300 dinár földadó esett.

Ha ezeket az adatokat mérlegeljük, akkor könnyen abba a tévedésbe eshetünk, hogy tulajdonképpen a közép- és a nagybirtokok elég szépen jövedelmeznek. A helyzet azonban nem ilyen rózsás. A vajdasági agrárviszonyokkal foglalkozó tanulmányok és bizottsági jelentések egész sora utal arra, hogy a földművesek széles rétege nagyon kezdetleges viszonyok között él. Nedves odukban, primitív házakban, egyoldaluan étkezve. Mirkovity egyetemi tanár azt állítja, hogy még a Vajdaságban sem él a földműves nép nagy része jólétben, pedig itt minden megterem. A többi országrészekben, ahol kevesebb a föld, még sokkal rosszabbak az életviszonyok.

A jugoszláviai kisbirtokok nagyobb része nem biztosítja a létminimumot s ez a körülmény megakadályozza az intenzív agrikultúra és állattenyésztés fejlődését. Az ország lakosságának 75–85%-a mezőgazdaságban foglalkoztatott, s az országnak csaknem minden vidékén a föld tulterhelt.

Az ország megművelésére alkalmas

14 millió hektárnyi területből a	
földreform során gazdát cserélt	2.500.000 hektár, azaz: 17,8%
Bosznia és Hercegovinában	1.290.000 »
Délszerbiában	593.117 »

Csuka János: A jugoszláv agrárreform

a volt Osztrák—Magyar Monarchia területén, vagy ahogy Sztankovity miniszter *mondja*:

az »északi országrészek«	633.862 hektár	
Magyar állampolgároktól elvettek	90.062 hektárt	71.2%-ot
jug. állampolg. magyaroktól ..	20.622 »	38.6%-ot,
németektől	108.000 »	57 %-ot,
szlávoktól	88.856 »	
Az agrárreform likvidálását 1939. végéig okvetlenül befejezik. Eddig kisajátítottak		
folyamatban van még további ..	321.912 hektár földet.	
titása, vagyis a rendelkezésre álló föld 49.21%-a.	312.000 » föld kisajátítása,	

Az északi országrészek 220.000 földigénylőt elégitettek ki, ebből dobrovoljac volt 19.100.

A földbirtokosok a kisajátított földek hektárijáért átlag 1800—2200 dináros kártérítést kaptak. Az agrárigénylők azért igyekeznek közvetlenül a volt nagybirtokosokkal megegyezni, mert ilykép azonnal a föld tulajdonosai lehetnek, míg ha az állam a föld megváltása fejében kötvényeket ad ki, az állam adósa lesznek, s az államnak kell megfizetniük a föld vételárát.

Az agrárigénylők eddig közvetlenül 95.201 hektár földet váltottak meg, s így az állam által kibocsájtandó 4%-os agrárkötelezvények értéke legalább 100 millió dinárral lesz kevesebb.

Az északi országrészek 255 nagybirtok likvidálását teljesen befejezték. A felosztott nagybirtokokon 12.025 telepes és 1994 dobrovoljac család talált új otthonát. A felosztott birtokok közül 223 magántulajdon volt, 54.331.004 dinár megváltási árral, 32 nagybirtok pedig állami tulajdon, 16.124.162.40 dinár megváltási árral. Az államnak ilv összegű megváltási árat kell fizetnie 30 év alatt, 5%-os kamatterheléssel a volt földbirtokosoknak. Az ezen összegre szóló kötvények kibocsájtását már meg is kezdték.

Az agrártörvény értelmében a nagybirtokosoktól elvett földek után ki kell fizetni az elmaradt bérösszeget is. A nagybirtokosoknak ilyen címen már eddig is 49.448.500 dinár jár. Az északi országrészek a földek megváltása, továbbá az elmaradt bérletek után járó évi törlesztési tétel 6.286.844.30 dinár.

Az állam 130 millió dinár névértékű négy százalékos agrárkötelezvényt bocsát ki.

A bosznia-hercegovinai bégek — akik mint megirtuk, politikusaik alkalmazkodása folytán a legjobban jártak — 500 millió dinár névértékű kötelezvényt kaptak. A földbirtokosok tehát 2.4 millió hektár kisajátított földért 630 millió dinár kártérítéshez, illetve ilyenértékű kötelezvényhez jutottak.

Csuka János

K É T V E R S

NEM ÉRTEM

*Nem értem, mit nem értenek,
s ha érteném, meg nem írnám.
Elvégre ők is szenvednek,
s ők is tudják, milyen a szán,
(ó régi rézkarc, Puskin-émlék!)
ha végigsurrant a havon,
vagy végigcsuszott, drága e kép,
s ők is merengtek a tapon.*

*Ők is merengtek, ha a hold
a tó tükrén az éjben járt.
Sajgott szívük, mikor a holt,
ki tegnap élt, többé nem várt.
A ködben ők is révetegül,
félve kerestek lámpafényt,
s oly hangon, melytől a szív derül,
elmondták ezt az eseményt.*

*Ők is ültek a borozóban,
(Anakreon légy ihletem!),
s az életben, összeomlóban,
egymagukban, vagy tán ketten,
nevették a szaglászó ebet,
farkcsóválása komikus,
ezt nevetve, feledtek sebet,
s sorsuk mért nem bukolikus.*

*Ők is ismerik a szerelmet,
(Petrarka áldj meg emlékekkel),
Ők is ismerik a sejtelmet,
mely beszélget a mesékkel.
Az ő hangjuk is elhalóan
rebesgeti a mult táját.
És álmukban elandalgóan
meglátják a kedves száját.*

*Ha ez így van, s bizony így van
mi az, amit nem értenek?
Hisz nevetünk mindannyian,
és áldozunk a könnyeknek.
És a halál elringat minket,
mi az, amit nem értenek?
Ember, dobd le magadról inged,
s merj lenni, merj, meztelennek.*

ÖRÖK HARC

*Behuzódnék a loholók elől
a cellába, lezárt ablak mögé.
De nem lehet. Ma-holnap tán eldől,
Istené szívem vagy az ördögé.*

*Itt-ott szeretnek, ám békétlenek
e sugarak, a rend foszlányai.
S míg rohanok, a nevetlenek
zsibongnak, mint az ucca lányai*

*Kenyérdarabot hogyha kínálok,
kalácsra várnak, s egyedül állok
az út közepén, jaj be egyedül.*

*Jót káromkodom, vadul, veszettül,
majd mint aki alázattá váltott,
a csoda szárnyán messzire szállok.*

(Cleveland. Ohio.)

REMÉNYI JÓZSEF

Ü R G E

I.

Szivszorító, ólmos álmaimban még ma is megjelenik néha gyermekkorom réme: Üрге.

Az Üрге...

Kisgimnazista pajtásaimmal megremegtünk e név pusztá említésekor. Üрге Pali volt a kakasiskola környékének rettegett bitangja, szülők réme, az erdő félelmetes haramiája. Elmosódott kép elevenedik meg bennem: Üрге Pali visszataszító, vigyorgó bronzarca. Apró, szénfekete, szurós, gyilkostüzi szemei mélyen a homlokboltozat alatt ültek, lapos orrának rezgése jelezte nála a kicsapó indulatot. Vérszomjas, kegyetlen verekedő volt. Mindössze pár esztendővel volt idősebb nálunk. Már tizenkétéves korában kezdte a legénykedést: duhajkodott az utcán, félrecsapott kalapjával az ittas embert mimelte, fiatal lányok után nyulkált.

Az erdőn túl, a buckási szőlők között lakott anyjával, aki, ha kellett kiváltotta rajongva szeretett egyetlen fiát a rendőrök kezéből. Szolgálólánycorában szerezte a gyereket, iszákos szeretője börtönben halt meg. Pali már gyerekkorában sok dolgot adott a körüli biztosnak. Még ma is hallom az öreg, rezessorru, cirnosarcu rendőrbiztos szavát: — Ez a kis Üрге akkurát az apja. Egy a kucskó a kemencével.

Nem tanult mesterséget. Ha pénzre volt szüksége, meglopva anyját, aki gyümölcsfélével kofálgodott. Elitta, elsukkozta, eldobálta a pénzt, vagy galambot vásárolt a galambpiacon. Hires galambpicér volt. Hosszu piszkafájával reggeltől estig hajkurázta a galambokat, boldog volt, ha lépre csalt idegen galambot. Különös szenvedéllyel támadta meg az utcán az urigyerekeket. Halálosan gyűlölte a jólöltözött fiukat. Fegyvere az ólmos bikacsók, meg a bicska volt, ami ellen mi kisdíákok csak a fejlesléníával, könyvszij-

jal, öklünkkel, körmünkkel védekeztünk. Hazamenet összebujtunk, nyakunkat vállunk közé huzva sápadtan mondogattuk:

— Vigyázz, ne menj arra haza, a Piros-utca sarkán les az Ürge...

Csapatosan jártunk ki a közeli erdőbe. Télen rabló-zsandárt, vagy magyar — németet játszottunk. A magyar mindig győzött, mert az erős Takács János volt a vezér. Mogyorófpálcával püföltük egymást. Ürge csak tisztas távolból nézett bennünket. Néha megzavarta metánkat azzal, hogy elszaladt a rongylabdával, más-kor meg a csendes Pirosutcában rendezett atletikai viadalunkon okozott pánikot váratlan megjelenésével. Hatalmas köveket dobált közénk. Messziről. Nem mert közelharcba bocsátkozni. Ő csak a nálánál gyengébb, magános fiut támadta meg — hátulról. Még ma is a fejem búbján viselem az egyik Ürge-féle emléket. Téli estén iskolából mentem haza, amikor a gyéren világított uccában Ürge hátulról bevverte a fejemet, aztán elfutott. Magam gyógyíttattam vérző sebemet, nem szóltam senkinek, az egy Kovách Gyulán kívül, aki kőhajításnyira lakott tőlünk. Gyula akkor már hatodik gimnazista volt, boldognak érezte magát az a kisdiák, akivel szóba állt. Ő volt a gimnázium legerősebb diákja, egyben a legjobb tanulója is. A szelid, kékszemű, lányosarcu fiuban az erő a párduec gyengeségével párosult.

Komoly arca elborult, amikor megmutattam sérülésemet.

— Ne félj Abu... — mondotta nekípirulva, — majd ellátom én az Ürge baját... Csak ügyesen lessed ki, a többi az én dolgom.

Ki is lestem. Vasárnap kora reggel gyümölcsöt hozott a piacra. Gyuláék kapujában vártam rá óraszámra. De megláttam meszsiről...

— Itt van!!!... Jön!... — jelentettem Gyulának elfuló lihegéssel.

— Hol van az a bitang?... — kérdezte bársonyos, mély hangján. — Ünneplő ruhában, felgyürt ingujjakkal ugrott ki az utcára.

Ürge már csak pár lépésnyire volt a kaputól. Félrecsapott, vírágos kalappal, mezitláb papucsban, füstölve lépkedett. Mindkét kezében dióval telt tótkosarat cipelt.

Félve, reszkető ujjakkal mutattam rá:

— Itt van... Ez az...

Gyula szétterpesztett lábakkal állta el útját.

— Te bántottad az én barátomat?...

Ürge széles orcimpái megremegetek. Hetykén vágta vissza:

— Mi közöd hozzá?!...

Hatalmas rugás és a következő pillanatban emeletnyi magasságban röpködtek a kosarak és diók koppantak szerteszét a köve-

zeten. Gyula pusztá kézzel úgy elpáholta az »erdő rémét«, hogy már magam is megsokaltam. Űrge a helyszínen köpte ki felső metszőfogait. A kiadós verés után hosszú ideig nem mutatkozott a kakasiskola tájékán. Még akkor is került a környéket, amikor mi diákok már rég eltemettük a derék Kovách Gyulát. Holmi ártatlan diákcsiny miatt vonta felelősségre egyik bogaras tanárunk. Az önérzetes fiu a megszegyenítés elől a halálba menekült...

A friss virág elhervadt Gyula sirján, a hótakaró is eltűnt, újból virágok nyíltak... Az idő gyors lábakon rohant. Lassanként kinőttük a rövidnadrágokat, nagydiákok lettünk, de velünk nőtt, erősödött Űrge Pali is. Félelmetes erejű, tenyeres-talpas, drótbajuszú, hirhedt legény vált belőle. Istenkáromló, bicskázó kocsmatöltelék. Éjszakánként ittas fővel összeszurkálta a békés járókelőket, aztán kereket oldott. A tettes mindig »ismeretlen« volt. Heller, aki szenvedélyes karzatiáró volt, megesküdött, hogy egy színházi est után az erdő-utcában a szomszéd kárpitos fülét Űrge vágta le. A helybeli lapok erélyesen követelték a hatóságtól az »ismeretlen szurkáló« kinyomozását és a bicskázók »megrendszabályozását«, azonban a nyomozás rendszerint eredménytelen maradt. Űrge főhadiszállása a temető melletti »Limbus-kocsmá« volt, oda pedig éjjel a rendőrök se mentek szívesen.

Már egyetemi hallgató voltam, amikor a hazai lapokban »Hálosvégű bicskázás« cím alatt olvastam a vérszomjas Űrge Pál nevét.

II.

Ezerkilencszáztizennégy...

Mennünk kellett. Otthagytunk mindent, ami kedves, drága volt, ami szívünkhöz nőtt, félredobtuk a féligkész munkát.

Mentünk. Az egész világ népe menetelt... mentünk, ahová jó, vagy rossz sorsunk vitt bennünket, tűzön, vízen át, a világ legnagyobb bicskázásába, verekedésébe, a nagy háborúba...

A véres szerbiai csatamezőkről megtizedelve vitték fel ezredünket az orosz frontra, Lemberg alá. Akkor még abban reménykedtünk, hogy ez az összecsapás dönti el az egész világháború sorsát... Száguldó vonatok robogtak velünk megállás nélkül Lemberg felé. Parancs jött: mindenki készüljön fel a holnap hajnalban kezdődő döntő ütközetre. A tisztek mondták: ez az ütközet lesz az ezred első igazi erőpróbája. A délután folyamán friss menet-zászlóalj érkezett a hiányok pótlására.

...Hevenyészett földturáson pihentem.

Tágranyilt szemekkel, szorongó szívvel bámultam meg a véresen lebukó napkorongot és a távolban felvillanó hangtalan srápvillámokat.

Mit hoz a holnap?... Miért?... Miért mindez?...

Ezer miért lázadozott bennem.

Egyik altisztem jelentkezett. Tisztelegve jelentette, hogy a mai menettel érkezett egyik legény, a tizenhatodik század bakája akar velem sürgősen beszélni.

— Mit akar?...

— Szanitész szeretne lenni.

— Iskolázott ápoló?

— Nem, csak amolyan erős parasztlegény. Földi.

— Miféle?

— Csendes, szelid, jóra való közlegény. A segélyhelyre szeretne bejutni a főorvos ur mellé... Ugy látom nem smakkol neki a véres verekedés...

— Mondd, hogy most nincs rá szükség. Betelt a létszám.

— Mondtam én már neki mindent, — jelentem alásan, — de nem tágit. Személyesen akar bemutatkozni... Itt gyűn e...

A csukaszürke baka már előttem áll:

— Infanteriszt... meldegehorzamszt... — mormolta feszes vigyázásban a cigányképű baka.

— Ez az kérem, — bosszankodott az altiszt, — csuda erőszakos...

Ránéztem. Csontos bronzarc, erősen kiálló pofacsontok.

A sapka napvédője alól apró, szurós, fekete szempár csillant felém. Felugrottam s közelebről a jövevény arcára meredtem:

— Úrge!... Te vagy az Úrge?... — kérdeztem meglepetten.

— Igenis én vónék tisztelettel.

Vaskos, széles szája mosolyra huzódott. A felső metszőfogak helyén feketeség tátongott.

— És te akarsz betegápoló... szanitész...

— ...szanitész, — kapott lelkendezve a szón, — igenis, szanitész...

— Hm... Nem ismeresz engem?

— Látom, hogy főhadnagy a nagyságos orvos ur, bitegehorzám, de nem emlékszem...

Intettem az altisztnek, hogy elmehet.

Fásult, fáradt inakkal roskadtam a földtúrásra. Meredten bámultam Úrgére, aki egyre csak mosolygott. Különös, éles fájdalmat éreztem pont azon a helyen, a hajam alatt, ahol az Úrgétől kapott gyermekkori emléket hordom. Ugy éreztem, hogy a fejbőr fehér foltja lángol.

Mennydörgésszerű ágyuzás kezdődött a front nyugati részén.

— Hát szóval, nem ismeresz... Így is jó... Azt se tudod, hogy ki volt Kovách Gyula, merre van a Piros utca?... Talán a híres

verekedő bicskás Ūrge Palinak se hallottad még a nevét?... Mert te egy jámbor, szelid bárány vagy, aki nem bírod a vért... Nem gondolod, hogy ez mégis különös?... Te, a békebeli betyár fiú, a vérszomjas fenevad, a fenegyerek, a nagy verekedő, most az igazi verekedés, a harc mezején erőnek erejével a békés dögészek közé akarsz beállni... Így talán még sincs rendjén...

Keményen záporoztak fejére a szavak.

Az ágyudörgés ijesztően közeledett.

A fiatal, mosolygós Olt Sándor zászlós közeledett felénk.

— Mi ujság Sanyi? — kérdeztem.

— Morognak a muszka ágyuk... — felelte elmenőben, — nagy muri lesz itt holnap...

— Láttad ezt a fiatalembert? — szóltam a sárguló Ūrgére. — vékonydongájú, nyápic fiú... Otthon a légynek se ártott, egy férget se tudott volna eltaposni és itt a harctéren hős... félelmet nemismerő hős. Ott ragyog a mellén a nagyezüst. A te félkeze/dben nagyobb erő van, mint az egész sápadt, vézna legénykében... De annak a szíve a helyén van... Te pedig, a limbusi bicskás gyáva vagy... félted az életedet... Te, aki nem féltél a gáti legényektől, meg a bajnáti bicskásoktól, most reszketsz és...

Ūrge poros, barna arcán könny csorgott végig.

— Ejnye, ejnye Ūrge... Talán csak nem picsogsz? Nem szégyenled magad? Erős vagy, mint a bivaly és erőnek erejével hátra akarsz húzódni a biztosabbnak látszó takarásba... Nem izlik az első vonal, meg a rohamozás nekiszegezett szuronnal... Pedig az istenfáját »holnap jó alkalom nyílik, hogy amugy igazán kiverekedjed magad az orosz »gáti« legényekkel. Tessék, most kedvedre passziózhatsz. Meg van rá a mód, meg a rendőrségi engedély. Még ezüstöt is kapsz, ha bátran verekszel, vakmerően szurkálsz. Itt épp az ilyen legényre van szükség... Fel a fejjel! Piros a paroli!...

Ūrge rosszálón csóválta fejét.

— Ne csóválj a fejed, — kiáltottam rá dühösen, — mert gorbomba leszek és odaszólok egyet a klepa füled tövére. Itt nem használ a fejcsóválás, szemforgatás, még kevésbé a picsogás. Holnap hajnalban nagy ütközet lesz. Bicska helyett bajonettel szurkálhatsz... Most megmutathatod, hogyan verekszik az igazi buckai bicskás... Abtreten!

Hajnaltól estig tombolt a csata. Ezredünk színe-java elpusztult. Legjobb tisztjeinket veszítettük el, közülük az ezredest is, akit súlyos könyöklövessel hoztak hátra.

Az orosz tömegek rettentő nyomása elől visszavonultunk. Visszavonuláskor mindig az én kis egészségügyi csapatom ment »elő!«.

A szanítészek, a kis csapzott vöröskeresztes zászlóval, hordágyakkal sebesültek, halottak után kutattak.

Jóval a front mögött egy kisebb majorság mellett, az árok partján, fegyvertelen, csukaszürke harcos feküdt köpenyébe burkoltan. Poros sapkája a magas füre csuszott. — Megnézem, — gondoltam — talán sebesült, vagy halott...

Ūrge volt.

A véres űtközetet a front mögött, az árok partján aludta át. Fegyverzetéből csak a kenyérzsák és a kulacs maradt meg.

III.

Fárasztóan unalmas volna, ha elmondanám Ūrgével kapcsolatos frontélményeimet. Elég annyi, hogy a leMBERGI »lógás« után éber szemekkel »vigyáztam rá«. Szemmel tartották embereim. Kiadtam a jelszót: Infanteriszt Ūrge csak becsülettel szerzett sebesüléssel mehet haza. Betegséggel künn marad a »hirsplaccon«, amíg fel nem gyógyul. Ha a másik zászlóalj segélyheleyn jelentett beteget, hozzám hozták vissza.

Elmult a háború első három hónapja és a híres Ūrge gyerek még nem volt űtközetben. Támadás, rohamozás alatt hol az erdőben huzódott meg az istentelen és rózsafüzérrel imádkozott, hol meg a mozgókonyhák között bujkált. Azért a roham előtt kiosztott rum és dohányadagot mindig pontosan felvette. Csak éppen az volt a baj, hogy a rum nem lelkesítette fel, inkább — elaltatta. Állandóan a front mögött kószált, élelmiszereket rekvirált a szegény civilektől. Az is megesett, hogy két álló hétig kereste a front mögött »elveszett« ezredét. Néha magam is keresésére indultam, máskor meg napokig nem gondoltam rá.

Az őszi esőzésekkel fellépett rémes kolerajárvány újból eszembe juttatta az én Ūrge barátomat.

— No Ūrge testvér, betyár frontharcos, — mondtam neki egy esős napon, — gyere csak ide... Most, hogy már eleget »harcoltál« az oroszokkal s alaposan »kiverkedted« magad, teljesítem régi kívánságodat: felveszlek a szanítészek közé. Itt nincs angriff, bajonet auf, meg hurrá. Több, mint félkilométerre vagyunk a vonal mögött. Szanitész leszel. Ápoló...

Ūrge lesütötte szurokfényű, apró szemeit, sértődötten bigygyesztette hosos ajkát.

Rászóltam:

— Mi az, tán nem hiszel nekem?

— Tudom, csak csufolni tetszik... — motyogta drótbajusza alatt.

— Csufol a sárga fene! Akarsz, vagy nem akarsz?

— Hogyne akarnék, — derült fel egyszerre.

— No akkor rendben van. Gyere velem, Ürge...

Elvittem a kolerás betegek közé. Volt vagy százötven. Egy kis ruthén templomban heverték szalmán. A orvosok és ápolók azzal foglalkoztak, hogy a súlyos betegeket és halottakat kiválogatták a görcsökben fetrengő kolerások közül.

Az újdonsült szanitészemet átadtam az altisztnek:

— Itt van Ürge, az új ápoló.

Ürge nem sokáig maradt meg az új, életveszélyes beosztásban: másnap már meglepett, de ezuttal először életében — előre szökött. Kiszökött a lövészárkba, egy csendes frontszakaszra.

Lassan multak a szörnyű napok.

A »csendes« állásokban is napról-napra veszteségeink voltak. Hol egy jóbarát, becsületes, istenfélő, jámbor ember, közlegény, vagy altiszt hullott ki a sorból, hol meg a legderekből földünk vesztette el szemévilágát. A kenyérkereső munkás félkarját hagyta ott, a földműves a lábát, a sokgyerekes családapá az életét. Pusztult, veszett az ezred, változtak az arcok, csak éppen Ürge maradt a régi.

Tizenöt farsangját Oroszlengyelországban, a magas hóval takart opocsnoi erdő szélén ünnepeltük. A front aránylag csendes volt, csak itt-ott akadtak parázs összetűzések. Aztán mindkét tüzés szorgalmaskodott, nehogy a löszlerládákban a gránátok megkukacosodjanak. Ürge a szomszéd zászlóaljhoz helyeztette át magát, amelynek orvosában — úgy látszik — jobban »megbizott«.

Farsangvasárnapján, tiszta, csendes délután küldönc jött értem. A szomszéd zászlóalj orvosa, Jakovlyevics doktor kéretett sürgős ügyben.

A kis lengyel kunyhóban felállított segélyhelyen orvosok, ápolók, könnyű sebesültek között állt Ürge Pali, szennyes, fekete égési foltoktól tarkáló köpenyben. Sárga, olajos arcát reménykedve fordította felém. Bal tenyeréből cseppenként hullott fekete vére.

Már a küszöbről láttam: önlövés. Akkor már divatba jött a bakák között a »véletlen« öncsonkítás. Ha sikerült, megnyitotta az utat az Élet felé, ha balul ütött ki és megcsípték az öncsonkítót, a haditörvényszék halálbüntetést mért rá. Tisztában voltam: ezért golyó jár.

— Képzeld csak, — dühöngött Jakovlyevics doktor magából ki-kelteni, — ez a bűdös baka rafinált módon előbb a prófuntját rakta a tenyerébe, aztán lőtte keresztül, nehogy a bőrpörkölés elárulja... Kenyérdarabkákat halásztunk ki a sebből...

Pillanatnyi csend furakodott közénk.

— Ejnye, ejnye, Üрге minek csinálisz ilyesmit? — szoltam rá.

— Véletlenül sült el a fegyverem, amint puccoltam... — morogta Üрге maga elé.

— Véletlenül? — kiáltotta harsányan Jakovlyevics, — akkor a kenyérdarabok is véletlenül repültek a sebbe?... Mi?... Gazember! Frontbetyár! Adjatok rá kötést, aztán vigyétek a divízióhoz!...

Bekötötték. Üрге megtörten nézett rám. Egyik lábáról a másikkra táncolt. Látszott, hogy most csak bennem van minden bizalma.

— No gyerünk, spekuláns, — lóditott egyet Ürgén az őrmester. Egy darabig együtt mentem a szomoru kísérettel. A segélyhelyem előtt nem tudom, mi ütött belém:

— Megálljatok! — kiáltottam, — Üрге itt marad nálam, amíg be nem gyógyul a sebe. Őrmester! Vállalom érte a felelősséget! Ürgét átvitték az én rajonomba, a segélyhelyre.

Még azon az éjszakán, a friss kötéssel átszökött az oroszokhoz.

IV.

Pár esztendő multán követtem Ürgét az orosz hadifogságba, ahol ha találkoztunk volna, joggal hitte volna, hogy még ott is ellenőrizni akarom. Oroszországban tanultam meg, hogy sorsát senki se kerülheti el és hogy a parányi, láthatatlan bacilusok sokkal veszedelmesebbek, mint az acélgolyó, gránát, a bomba és a gáz.

Ezerkilencszáztizenkilenc.

A járványok, forradalmak, polgárháborúk esztendeje.

A legfelsőbb Hadur még a világégés emberpusztításaira is ráduplázott. A szerencsétlen, kiéhezett, elgyötört hadifoglyok tízezreit söpörték el a különböző járványok.

Kezdetleges barak, pries, ötszáz kiütéses tifuszbeteg és egy orvos.

Még elképzelni is nehéz. Két sor deszkaprics, sovány szalmazsákok, lázas deliriumban egymás mellett lapuló betegek, mint a dobozba szorított halak. Isten a megmondhatója, hogy hányadik szibériai tél volt. Csikorgó, csontfagyasztó tél. A hullakamrában farakáshoz hasonlóan egymás hegyébe rakták a meztelen, fagyott halottakat. A két arsinra fagyott föld csákányozására nem akadt vállalkozó.

Minden nap újabb és újabb betegszállítmányok érkeztek.

Egyik nap, késő délután az Urál erdőinek ismert, apró szánkóin újabb transzport érkezett. A favágók telepéről jöttek, mindössze három hadifoglyot hoztak, akik között az első pillanatra felismertem Ürgét. Erősen lefogyott. Fagyott lila arcában szinte el-

tűnő mélységben ültek apró szemei, arccsontjai ijesztően feszítettek fényes, száraz, bronzbőrét.

Eszméleténél volt. Félő gonddal szorongatta telt kenyérszákiát.

Átlótt, reszkető bal kezét nyujtotta felém:

— Bocsásson meg...

— Megfogtam lázas csuklóját:

— Nem vétettél ellenem semmit, nincs mit megbocsátanom.

Ugy éreztem, hogy valahonnan a távolból permeteznek a szavak, talán hazulról, a kakasiskola tájáról.

Űrgét külön pricsre, levegős helyre fektettük. A beteg intett, hogy beszélni akar. Rekedten folytatta:

— Átlógtam az oroszokhoz... bocsásson meg...

— Ezért majd kérjed otthon a császár és király bocsánatát.

Sárga arcán a pofacsontokon tűzpamacsok égtek. Szurok-sze-meire hályogos fátyol borult. Nehezen nyögte ki:

— Bűnös vagyok...

Teste tele volt apró, égőpiros kiütésekkel. Olyan volt, mint a csillagos égbolt. Beszáradt, cserepes szájából kellemetlen bűz áradt.

— Egy kis örök maradt rám az anyám után, szeretném átvenni... É'ni akarok... nem akarok meghalni idegen országban... Ha Istent ismer, segítsen!

Ebben a pillanatban minden bűnét megbocsátottam magamban. Megsajnáltam Űrgét, mintahogy a vérszomjas fenevadat is megszánja az ember, amikor utolsó vonaglását látja. Az állat is harcol az életéért. Ezt tette ez az ember is a mozgósítás óta.

Birodalmi német ápoló, a nyakigláb, hosszú, lomha Leschke vette át az új betegeket. Intettem neki:

— Vigyázzon erre a betegre, Leschke... Ez az ember földim...

Hálás pillantással sugta Űrge:

— Ha Istent ismer...

— Valamennyien Isten kezében vagyunk... — vigasztaltam. ...Nyugtalan éjszaka után első utam Űrgéhez vezetett.

A fekhelye üres volt.

— Uram, — jelentette dörmögő hangján Leschke, — az ön földije még az éjjel meghalt.

Hatalmas hüvelykujjával a hullakamra felé mutatott.

Aztán nehézkes lépteivel tovább ment, mint aki egy hadifogolyra nem pazarolhat több időt,

SOROMPÓ

Szilaj szavaknak tűzzuhatagát
Érdemelné most tőlem a világ,
Vad átkozódást, borzasztó sikolyt,
Mely vért megállít, szót torokba fojt,
Tetemre hívó, lázító ígét
Szórnék a földön vádlón szerteszét.

De nem teszem. Nincs vádoló szavam.
Megtorpanok, ha megszakad utam,
Elámulok, mint pirinyó gyerek,
Az élém hullott sorompó felett,
Bámészkodom: mi élet várna rám
A zord sorompó másik oldalán?

Körülnézek, Mellettem huznak el
A megvédettek biztos léptivel
A társak, kikkel századokon át
Együtt szívtuk be a nagy ut porát.
Csak bámulom, könnyecsepp homályán át,
Hogy mit haladnak ők tovább, tovább.

Ki lát meg engem, hogy megálltam itt!
Egy-kettő pajzán kedvben rám kacsint,
Van jobb szívű, ki vissza integet,
Többet ugysem tesz. Tán nem is tehet.
A legtöbb félre lök: útjában áll,
Akit megállít a lezárt határ.

Hogy dermedtségem enged egy kicsit,
Mekérdem a sorompó őreit:
— Én, kérem, mért nem mehetek velök?
Nem válaszol. Csak durván visszalök
És káromkodik a bajsza alatt.
Hiába minden, nekem nem szabad.

Utszéli tönkre hajtom le fejem,
Olyat tettem-e, azt keresgetem,
Ami más nem tett. Lassan alkonyul,
A lelkemre az este gyásza hull,
Feliegek huznak el fejem felett, —
Már nem kérdezek úgy sincs felelet...

BORSODI FERENC

FARKAS KERÜLGETI A TANYÁT

*Sanda csikasz les a portán ...
Téli éjjél holdja fogytán
a szomszédot kicsalom;
kinézünk rá vakarózva
az istálló-ablakon.*

*Bárányt kér a szeme fénye,
mondom is; tán tenni kéne
— hogy elűzzük — valamit.
De a csönd a szándékra is
meleg subát kanyarít.*

*A világon fehér hó van
téli angyal ül a hóban
palossal a kapunál.
Mégfagyott hurt penget a hold:
süketeknek tamburál.*

*Künn a beste féreg ásít,
utánozza bent a másik; —
a kedvem még viharos,
de a szomszéd égre néz s csak
annyit szól, hogy csillagos.*

BERÉNYI JÁNOS

S O R S P R O B L É M Á K

GYÖNGYÖSI DEZSŐ CIKKSOROZATA*

»Kisebbségi Könyvtár« sorozat első füzeteként adta ki Gyöngyösi Dezső az Új Hírekben megjelent cikksorozatát. Ez az első könyvalakban megjelent, kisebbségi helyzetünkkel foglalkozó munka, amely a mi földünkön látott napvilágot. Husz esztendőnek kellett elmúlnia, amíg az első önálló sajtótermék sorsunk problémáira hívja fel figyelmünket. Zsendülő irodalmunknak csodálatosképpen a legelhanyagoltabb területe a sorskérdéseinkkel foglalkozó rész. Sajtónkban ugyan, mindegyre sűrűbben bukkan fel kisebbségi tárgyú írás, azonban legnagyobb részüket a tökéletes tájékozatlanság és rendszertelenség jellemzi. Ha ennek a meddőségnek lélektani okait keressük, hamar ahhoz a megállapításhoz jutunk, hogy kisebbségi irodalmunk e hiánya társadalmi, gazdasági és politikai életünk passzivitásának tükröképe.

Ezért Gyöngyösi Dezső mindenekfelett álló érdeme: az elsőség, a hangadás. Hogy hangjának milyen visszaverődése lesz, nem tudjuk, de félünk, hogy a közönyösség mindent megfojtó mocsárba vész.

Gyöngyösi egymással szervesen összefüggő sorozatban megjelent cikkeinek nincsen tudományos igénye. Könnyed, ujságírói hangja sok részlet felölelése, inkább agitativ, lélekébresztő célokat szolgál, mint kutató, elemző elmélyülést. A propagativ célnak helyessége munkájánál még akkor sem volna vitatható, ha a társadalomtudomány exakt tudományok sorában teljes egyenranguságot nyert volna. Ámde a szociológia, minden nemzetiségi és kisebbségi kérdéseivel együtt, ha tanszéket kapott is az egyetemeken, a tudományos gondolkodás legfőbb törvényének, mai állapotában, nem tett eleget. Tudományos értéke tehát minden szociológiai munkának csak annyi, amennyiben a természettörvényt jelentő követeléseknek megfelel. Nálunk a szó igazán tudományos értelmében meg sem született ilyen munka, mert ehhez minden alapfeltétel hiányzik. Nincs sem összeíró, statisztikát gyűjtő szervünk, nem folyik

* Közöljük ezt a cikket, bár nem minden megállapításával értünk egyet.
Felelős szerkesztő.

olyan munka, amely a szükségszerű összefüggésekről, törvényszerűen bekövetkező hatásokról szolgálna tanuságot és döntő bizonyítékot.

Gyöngyösi tehát ugyanugy, mint esetleg itt nálunk más is, tüneteket és jelenségeket észlel és azokat benyomásai alapján dolgozza fel. Azonban Gyöngyösinek világszemlélete és politikai meggyőződése, állásfoglalását már előre befolyásolja és dönti el. Ez a preokkupáltsága pedig egyoldaluvá és a politikai vitáit színvonalára felé tereli írását. Gyöngyösi a liberális — demokrata — szocialista iskola neveltje és szellemköre ezzel az eszmeiességgel telített. Ezzel az adottságával érveinek csoportosításában az ellenfél csak rosszalható tulajdonságait, míg saját iskolájának csak előnyös oldalait domborítja ki. Cikkei át és átítatottak még a békeidőben meghatározott demokrácia elveivel, melyeket Gyöngyösi korunk minden követelése ellenére, elmulasztott revideálni.

Tanulmányainak magvát »Kisebbségi sors és világnézet« című cikke adja, ahol világosan kimondja, hogy a kisebbség sorsa csak a demokrácia útján keresztül vezethet a boldogulásra. Ez a megállapítás a demokráciák alkonyán, nagyon elszomorító kisebbségi népek számára. A demokratikus berendezésű államok rohamosan gyérülnek Európában, miáltal a negyven milliónyi kisebbségnek Gyöngyösi felfogásának következményeként el kell pusztulnia. A parancsuralom elvén épülő államokban Gyöngyösi apodiktikus kijelentése szerint a kisebbség csak »megtürt, elkerülhetelen rossz és ez is ideig-óráig, amíg beolvasztható a nagy egységbe, az egy-szint mutató totalitásos államba.« Bár Gyöngyösi érzékeltetése szerint a demokrácia elsorvadása és a ma divatos világnézetek, melyek a totalitás elvén épülő államokat kiformálták, csak átmeneti kalandok jellegével bírnak.

Magáról a demokratikus és a parancsuralom elvén alapuló államberendezésekről itt nem folytathatunk elméleti vitát és nem mutathatjuk ki, hogy a demokrata államok a történelem folyamán és a jelenben is mennyi diktatórikus elemet használtak fel uralmuk biztosítására, valamint azt sem, hogy a parancsuralmon épülő államokban mennyi az igazi demokratikus elem. Egyik elvet sem lehet az állami élet gyakorlatában mint abszolútumot alkalmazni. Annyi azonban bizonyos, hogy a teljes nemzeti létre felépített állam már elvileg magában foglalja a más nemzeti lét elismerését.

A demokráciának kisebbségi szempontból való tulbecsülése ellen ezernyi a példa, de elég a legdemokratikusabb államot az Észak-amerikai Egyesült Államokat felemlíteni. A demokratikus nagytőke ott eltűrte ugyan a szláv, magyar, olasz stb. kisebbséget, amelyekre míg szükség volt szívesen is látott, mert kizsákmányolásukat semmi törvény nem védte. Azonban a japán és kínai kisebbséget könyörtelenül üldözte, ősi indián kisebbségét kiirtotta és néger kisebbségét ma sem védi meg a Lynch-törvény ellen.

Gyöngyösi az utódállamok kisebbségének tárgyalásánál többször kiemeli a csehszlovák államot mint a demokrata elvek érvényesítőjét. Különösen a német kisebbségek eredményeit állítja be, mint a demokrácia vívmányát. Gyöngyösi állításait a csehszlovák népkisebbségek semmiképen sem ismerik majd el, bár a valóság viszonylagosan tényleg az, hogy Csehszlovákia nyuitott legtöbbet kisebbségi népeinek.

De kérdezzük vajjon ez a demokrata eszmének vagy a hódító német hatalom nyomásának tudható-e be?

E kérdés a feleletet magában foglalja!

A demokrácia eszményi szintjén, kulturánk egyik értékes alkotó eleme. Ámde a kapitalista-imperialista támaszokon nyugvó államok gyakorlatában a demokrácia üres szólamná zsugorodik. Wilson demokratikus békeideálja Clemenceau gyakorlati átültetésében korunk demokráciájának tragikus valósága. És itt van Gyöngyösi felfogásának hibája. Az eszményt a valóságtól nem különíti el, nem tisztázza.

Végül pedig meg kell állapítanunk, hogy az erős demokrácia közeljár a diktatórikus államok rendszeréhez és a jó parancsuralom pedig igen demokratikus lehet.

Mindezt összefoglalva meg kell állapítanunk, hogy Gyöngyösi liberális — demokrata szemlélete ma már teljesen meghaladott. Ettől eltekintve Gyöngyösi munkája a jugoszláviai magyar kisebbség sajátos szempontjából úgy gazdasági mint kulturális téren kifogástalan és becsületes állásfoglalás. A magyar munkáskérdésben az egyetlen helyes és követendő utra mutat rá, amikor az osztályharc elméleti sablonjától eltérve megállapítja, hogy a kisebbségi munkásnak elsősorban nemzet-kisebbségi érdekei vannak. Ebben a kérdésben Gyöngyösi bátran revidálta álláspontját és elméleti merevség helyett a gyakorlati élet szempontjait érvényesítette.

A magyar munkaközösség megalkotására vonatkozó óhaja a mi kívánságunk is.

Általában Gyöngyösi könyve bátor és nyílt kisebbségi kiállás és érdemes arra, hogy a jugoszláviai magyar kisebbségi nemzet kellő kritikával abban elmélyedjen.

Gyöngyösi munkája uttörő és reméliük a »Kisebbségi Könyvtár« gyűjtőcím nemcsak ígéret, hanem folytatja problémáinak tárgyalását.

Kende Ferenc

U J H O N F O G L A L Á S

Ozorák bádigos, épület- és vízvezeték-szerelő. Ez egy kicsit furcsán hangzik ebben a csöppnyi faluban, ahol az épületek nagyrésze nádfedeli, vízvezeték pedig természetesen nincs. De hát Ozorák városban tanulta a mesterséget, ott nősült, ott született a gyerek: városi embernek számít ő, ha mindiárt két éve él is itthon uira. Nem veszi őt senki falusinak.

Bizony két éve már, hogy hazajött a családiával. A dolog mind kevesebb és kevesebb lett a városban, végül már nem bírta ki a sok munkátlan hetet, hát gondolta hazajön. Maid csak megváltozik ez a bolond világ, akkor még mindig visszamehet. Addig eltengődik itthon, Itthon, ahol mindenki ismeri, talán akad valami drótozni-fótozni való, átmenetileg. Itthon könnyebb az élet és asszonnyal, gyerekekkel nem igen ugrálhat az ember.

Hát azóta itthon van. Az élete persze semilyen, elszokott ő már régen a falutól, el a sok csempe lábastól, fazéktól, amelyeket neki kell helyrepopozni, megcinnezní, drótozni. Az asszony állandóan nyaggatja, most ez kell, most az: kabát, házbér, tűzifa, iskolakönyv a gyerekeknek — összeszedelőzködik a sok apróság, a kereset pedig gyenge. Tudja ezt Ozorák, de hát mit csináljon.

— Lopni menjek? — kérdezi az asszonytól néha, amikor már nagyon előnti őket a keserűség — törlek be Blauhoz, vagy verjem szét a fejemet? Mondd meg, mit csináljak?

— Mit csinálj, mit csinálj — dünnyögi az asszony könnyei közül — azt, amit más. Nézz munka után a városban, hiszen láthatod, hogy így nem lehet tovább élni. Más is megy, próbál, szalad, töri magát...

Ozoráknak ilyenkor magasba lendül az ökle. — jó kemény, bütykös ökle van, — összeszorul, hogy lecsapjon, de végül mindig ernyedten hull vissza, s aztán fordul Ozorák, veszi a kalapiját és elrohan. Ilyenkor érzi, hogy csakugyan kicsi ez a falu, mert dűhe még el sem mulott s máris körülszaladta legalább kétszer. Mert bántja nagyon az asszony igazságtalansága. Hiszen tudja ő is, érzi ő is a bajokat, hogy itt nem lehet végigélni az életet, mert neki nincsen földje, amelyben elvetheti a magot, hogy esztendőre

learassa a buzát, neki csak egy kis rongyos viskója van, azt örökölte, mást nem. Hát mit csináljon? Hiszen igaza van az asszony-nak, de hát... Egye meg a fene az ilyen életet. Másképp lenne, ha nem volna itt a család. Tudná ő, hogy mit kell tenni, nem kérne ő tanácsot senkitől sem.

Tervei így is vannak. Néha ellepi a sok szép, fényes álom, ki-gyulladnak a tervek a szemében, de megkapaszkodni már nem tud bennük, mert ezek a tehetetlen lélek fényjelei csupán és hamar el-fújja őket a szél. Álmodozása önmagáért való, terveiből alig futia egy-két óra kellemes hangulatára. De vannak szürkébb és kes-e-rőbb tervei is. Ilyenkor vádolja önmagát, elhatározza, hogy más életet kezd, nyárra, ha eljön az aratás ideje, beáll kaszálónak, meg-keresi vele az évre való kenyeret. De elmehetne gép mellé is, mert szakember ő, ha nem is vizsgázott gépész, használni lehetne, job-ban, mint valami parasztot. Viszont a nyár rendszerint messze van az ilyen tervektől, s Ozorák egy pár nap múlva mást gondol ki ismét. Így megy ez már közel két esztendeje. S közben a foltozni való is mindig kevesebb lesz. Nincs is kedve csinálni, ha hoznak valamit. Napokig elodázza, amit egy félóra alatt elvégezhetne. Igaza van az asszonynak, nagyon megváltozott...

Reggel, amint felkelt, elmegy a boltshoz. Ez az ő kaszinója. Kiolvassa Blau ur uiságját, kihordja a bicikliket a bolt elé — mert egy idő óta a savanyucukor mellett a biciklit is bevezette eladási cikkei közé a kereskedő — még a portól is letisztítja a sárhányó-kat, a szép nikkelezett kormányt és a ragyogó kiállókat. hadd lássa Blau, hogy ő nem potyázni jön, hanem segít is, ha kell. Látja ezt jól Blau ur, de mennivre látja. Az utóbbi időben még javításra is vállal biciklit, amit Ozorák megcsinál neki, persze ingyen, mert csak nem kérhet pénzt az ilyen apróságokért. Hát így vannak Blau arral.

— Tudja mit csinálnék én a maga helyében Ozorák? — kezdi a boltos a pultnak támaszkodva vastag szivarral a szájaiban. — Hát én barátom elmennék Amerikába. Az magának való hely vol-na. Ott állandóan építik a felhőkarcolókat, ott volna munka a ma-ga számára. Ahogy én magát ismerem, esküszöm, hogy hamarosan gazdag ember lenne.

Ozoráknak jólesik a hízélgés, még meg is keni most a bicikli csapágycakat, levegőbe emeli a gépet és jól meghajtja a kereket, hogy szinte szikrázik kiülőin a napsugár.

Pénz kell ahhoz Blau ur — mondja kicsit szomorúan — ne-kem még éppen az nincs. Pedig a jegyet nem adják ingyen.

— Nézze, mondok magának valamit. Ha az embernek pénz-e van, akkor nem kell tanács. Hát nincs igazam? Pénzzel a bolond is el tud menni. Ha én a maga helyében lennék, esküszöm, már régen elszegődtem volna valamilyen hajóra és kilógtam volna Amerikába.

Ezer ilyen kalandos ötlete van Blau urnak, ha valamit meg akar csináltatni Ozorákkal, de persze okos tanácsot ritkán ad.

Azért mégis jólesik eltervezgetni vele. Amit pedig legutóbb mondott, az nem is olyan bolondság.

— Amerika messze van, az igaz, de menjen Beográdba. Aranybánya az a város, én mondom magának. Esküszöm, ha máma lemegy, holnap már van munkája. Most voltam a fiamnál, aki ott orvosnak tanul, tudja milyen forgalom van ott, hogy folyik ott a munka, mint a méhkasban.

Beográd. Sokszor eszébe jutott már ez a város Ozoráknak. Van is ott nem egy ismerőse, jól elhelyezkedett, szépen keres mindegyik. Most ment le a Bali-gyerekek, nincs egy hónapja, szabóságban dolgozik s már küldött az anyjának háromszáz dinárt. Ismeri ő Beográdot. Nyolc évvel ezelőtt Zemunban volt katoná, vasárnap délutánonként átrándultak Beográdba, elmentek a »Japanac« kocsmába, ahol magyar lányok voltak, becséiék meg zenetáncok, csak úgy tettek mindig, mintha nem tudnának magyarul, mert szégyelték magukat a honfitársak előtt. No, ők azért jól kibabráltak velük, olyanokat mondtak magyarul, hogy azok végül is elárulták magukat mérgükben. Volt ott egy szép szőke tornyosi lány, aki cselédnek ment le, de nemsokára elkerült a »Japanacba«, az tetszett is Ozoráknak. Ott Szonyának hívták, de őneki megvalóult, hogy Mariska az igazi neve. Ez a Mariska mindig sírt és csak arra kérte az Istent, hogy még egyszer hazakerüljön és mindent elfelejtsen. No meg aztán tudta Ozorák, merre van a Teráziia, a Kralia Milana, a Kalimegdan, mert az még Zemunból látzott, — tudta, hol lehet a legolcsóbb burekot kapni és ha pénzüik volt, elmentek egy temerini asszony étkezdéjébe. Többet nemigen tudott Beográdról Ozorák. Most, Blau beszéde óta, annál gyakrabban gondolt erre a városra.

— Mit szólnál asszony — kérdezte este a feleségét, — ha elmennék Beográdba körülnézni, hátha akad ott valami. A berzerádán kapnék féllegyet.

Az asszony örült a tervnek. Biztatta az urát, hogy csak menjen, biztosan sikerül munkát találnia, aztán, ha már van mire, lejönné ő is a gyerekekkel. Egészen belemelegedett felesége, de Ozoráknak, tudja Isten miért, lassan lehült a kedve. A szomszédos városokba holdogan elment volna bármely percben, elment volna talán még Amerikába is szívesen, de hogy Beográdban telepednék le, erre most gondolt először. Az asszony naponta mindig jobban sürgette, de ő egyre szótlanabb lett. Jobb lett volna nem is említeni.

— Hát maga el tudna menni Beográdba Blau ur — kérdezte egyik reggel a boltost — nem sajnálná itthagyni a falut?

— Na hallja! Hogyne tudnék elmenni, ha ott valami jobbra van kilátásom. Magának pedig mennyország lehet az a város.

— Tudja, úgy vagyok, hogy kezdem sajnálni a falumat. Itt én mégis itthon vagyok. Magyarul beszélek, a gyerekeim magyar iskolába jár, tengődöm igaz, de hát... nem lehet ezt megmagyarázni.

— Jól adja maga is — nevetett a boltos — még el sem ment és máris elfogta a honvágy. Hogy itt magyarul beszél... No mondja már, ma'd megtanul szerbül. Emiatt nem fána az én fejem.

Igaza van Blaupak is. Az ember, ha családos, nem válogathat. Abban sem, hogy a gyereke milyen iskolába jár, hogy milyen betűkkel tanulja meg az ábécét. Csak jó meleg télikabátia legyen, meg minden egyéb, ami kell. És éppen a gyerek szempontjából, sokkal jobb, ha nagyvárosban nevelkedik, mint falun. Szébb jövőre van kilátása, mint itt.

Megszerezte a féllegyet, hamar elvégezte a munkáját, amely meglehetősen felgyülemlett az utóbbi napokban, s úgy határozott, hogy vasárnap északa elindul, hogy hétfőn reggel, amikor a heti-béreseket felveszik, ott legyen.

Vasárnap nem mozdult ki a házból. Fel sem öltözött, hanem az ágyban hempergett, látszott a gyerekekkel. Szép tavaszi nap volt, husvét után, az ablak előtt már hófehérbe öltözött a cseresznye, amelyet éppen két éve ültetett. Erős, egészséges fa volt, — cseresznye és fényes héju, — az idén már hozott volna pár szemet. A kert végében zöldelt a borsó, a saláta pedig egészen kiterébélyesedett. — Csak egy kicsit rendesebben keresne, szépen lehetne itt élni. Nem kellene innen elmennie. Vagy, ha a szomszédos városokban lenne munka, az mégis közelebb van, az ember otthon jobban érzi magát. Most érezte, hogy e két év alatt mennyire megszokta, megszerette a falut. Gyermekkora emlékei sorra feltámadtak benne.

— Szeretnél Beográdba menni, Misi? — kérdezte a fiát. — Szeretnél ott iskolába járni, abban a nagyvárosban, emeletes házak között?

— Hu, de szeretnék — rajongott a gyerek és hízkelve apja mellére bújt. — Mikor megyünk oda?

— Ma'd elmegyünk, majd először én megyek, — mondta és ma'dnem kicsordult a könnye. Akkor aztán ióttök nemsokára anyával utánam.

Hirtelen eszébejutott valami.

— Hozd csak ide a könyvedet, kisfiam — szólt a gyerekekhez — meg a tábládat is a vesszővel.

A gyerek vidáman ugrott s hozta a táskáját.

— Olvasd csak föl nekem, amit már tanultatok.

— Ur-ir, ir-ur, ár-ér... betűzte a gyerek, elnyújtott, éneklő hangon, ujjával mutatva az írást.

Igy bucsuzott Ozorák a családjától, a faluitól, mindentől, ami kedves volt neki. A családja utána jön ma'd, de minden más itt marad, a cseresznye, a magyar iskolakönyv és minden, minden. Nem is feküdt le aludni, az asszonnyal halkan beszélgetve várták meg a hajnalt. Félháromkor aztán vállára vette régi katonaládáját és lassan elindult az állomás felé. Felesége vidáman biztatta:

— Majd megjön a te kedved ott, ha látod, hogy ötször annyit keresel, mintha itt élnénk, — majd örülsz te is, ha látod, hogy semmiben sincs hiány...

Nem felelt erre Ozorák semmit. Nem is szólt az asszonyhoz, amíg a vonat meg nem érkezett. Nem jutott szóhoz, annyira elfogta a szomorúság.

— Aztán írj mindjárt! — kiáltott felesége a ködbevesző vonat után.

A beográdi vonat utasai teljesen elűtnek más vonat utasaitól. Ezekben a harmadosztályu kocsikban kevés az egy-két állomás között zónázó, sovány aktatáskával vagy petyhüdt szatyorral kényelmesen utazgató ember. Itt majdnem mindenkinek a főváros a végcélja. Ennélfogva az emberek zsiros napirosokból husokat vesznek elő, ásványvizet üvegekből isszák a vizet és éneke ideien, ha erre csak egy kis lehetőség van, hortyogva alusznak. A főváros, mint egy gazdag vendégfogadás, kitárlja háza kapuit és így szól:

— Gyertek báránykáim, gyertek, gyertek. Nálam mindent megtaláltok.

És az emberek mennek. Jók, rosszak, kicsik és nagyok egyaránt. Ozorák is megy. Szomoruan, leverten, kicsit szepegve, de megy.

Szemben vele egy fiatal vasuti altiszt alszik a padon, szemébe hullott dus, fekete hajjal. — odvas fogain keresztül bukfencezve jön ki a hortyogás. Harisnyás lábait testes felesége ölében, aki azokat ölelve ülve alszik. A másik sarokban egy német asszony utazik szőke kislányával, aki nem alszik, de folyton nvafo. Tőle jobbra egy kényeskedő öregasszony állandóan méltatlankodik a kislány nyafogása miatt, pedig nem is akar aludni — olvas. Aztán bakák utaznak még, s törődött, kopott munkásemberek, szakasztott olyanok, mint Ozorák.

Most már nem is szomorú, inkább csodálkozik. Hogy ő most egy új világba megy. Hát igen, ha százszor az ország fővárosa, mégis csak egy egészen más világ. Hogy is mondja Blau ur? »Mi van nekem abból, ha otthon vagyok és nincs kenyerem, mi van nekem abból?« — Igaza van.

Lassan világosodik. Ismeretlen mezőkön sikoltva vágat a vonat. Most felszáll a peremes, süteményét kínálva végigmegy a kocsikon, aztán jön fehér kabátjában a cukrászfiu. — »Mendele, mandule, karamele« — rikoltja kappanhangján. Sietnie kell, mert a sarkában már ott van egy kisleány, aki hideg vizet, friss hideg vizet, vizeet — árul.

Az egyéni élet korlátjai lassan meginognak. Az ember érzi, hogy ez több, mozgalmasabb, elevenebb és közösebb élet, mint a magáé. Ozorák is így van. És minél közelebb ér a vonat Beográdhoz, annál jobban érzi felszabadulását. Indiia után bejön egy vak harmonikás és nem törődve az utasok álmával, vidáman huzza hangszerét és ordítja a dalt: Ala szi sze nakitila mála ...

A vasutas leteszi harisnyás lábait, nagyot nyújtózik, a harmonikás felé röhög, majd enyelegve megcsipi asszonya arcát és még ásitása közben megkérdezi Ozorákot:

— Hová utazol testvér? — Á, Beográdba, dolgozni? Bádigos vagy? Ni brige! Beográdban van munka. Ha négy kezed volna, mind a négygel dolgozhatnál.

Aztán befut a vonat a főváros pályaudvarára. Nyüzsgés, tolongás, kiabálás. Hol van az a Bali-gyerek? Irt neki, hogy az állomáson várja. Na itt is van. Hé. Jóska!

Délelőtt munka után néznek. Elmennek a Szláviára. Egymás mellett épülnek ott a paloták, éjjel-nappal dolgoznak a munkások. Már látja is Ozorák a tetőkön, szédítő magasságban a szaktársakat csillogó bádoglemezekkel, hallja, hogy kopognak a fakalapáccsal és énekelnek, fütyülnek a munka mellé. Itt-ott még magyar nóta is megüti a fülét.

— Hát szabad itt magyarul énekelni? — kérdi csodálkozva.

— Mért ne volna szabad? — dűnyyögi Jóska magátólérte-tődően. — A legtöbb kocsmában úgy táncolják itt esténként a csárdást, hogy reszketnek belé a falak... Nincs az itt eltiltva.

Aztán pallér elé kerül Ozorák, szurósszemű, fekete, kemény-arcu szerb ember a pallér. Végigméri Ozorákot, elkéri a könyvét, nézi, vizsgálja, kikérdezi. — Á, précsani, magyar vagy? — kiált fel szinte vidáman. — Vannak nekem magyar munkásaim, jó munkások, szorgalmas emberek...

S Ozoráknak már van is helye. Másnap reggel munkába állhat. Addig csak keressen lakást, pihenje ki magát. — reggel hétkor itt legyen. Olyan váratlanul érte mindez, mint a csoda, csak most döbben rá, hogy boldog.

Jóska viszi ki a Vracsárra. Közben folyton magyaráz.

— Annyi itt a magyar, mint amennyi talán egy bácskai városban sincs. Azt mondják több, mint harmincezer lélek. Föltalálod itt magad, ne félj semmit. Én nem mennék haza, ha mindiárt ugyanannyit is keresnék, mint itt. Más élet ez hiába, szabadabb, függetlenebb és szebb.

Szabadabb, függetlenebb és szebb — visszhangzik Ozorák fülében és nem is kételkedik már ebben. Mintha egyszerre teljesen kihullott volna belőle minden fájdalmas ragaszkodás a hazai tájhoz, mintha kicserélték volna. Kezdett már hinni abban, amit Blau mondott: hogy ott van...

Ezt hitte és f

ROZSDÁS AVARBAN

Szomorúságom nem tarthatom féken,
Fáradt csontokkal indulok munkába,
Mindig rosszabb az álmom s egészségem.
Esős aszfaltok hajnali tükrében
Nyomorék árnyékom libeg elébem.

Annyi a halottam. Mind győzni ment el.
Síró asszonyt s gyermeket vigasztalni,
Jövőjük dus volt, teli ígérettel. —
Engem a jelen nyomaszt félelemmel.
Csendes halódással teng-leng az ember.

Busan bicegek öreg házak között.
Szikrányi remény visz: uj fű pelyhezik
A járda mellett, téli sáros rögök
És sötétszínű kopott kövek között.
Tavasz jön majd és elszöknek a ködök.

Az éjszaka sötét vihara rontott
A csepegő, ázott, fullasztó tájra.
Gyönyörű sugárzó felhőrojtok
Szakadnak szét, mint a fagyott lombok
S rozsdás avarban reggelért sikoltok.

LATÁK ISTVÁN

BETEGPÁRNÁN

Csak bámulni a sötétbe vakon,
Mint veszett kutya busan hörögni,
Egész éjen át vadul köhögni
S reggel sötét vérfolt a paplanon.

Szived lassan kocog, alig hallhatón:
Oly nehéz az ernyedtestbe vért lökni.
Igy jár, ki a szegénységet örökli. —
Vér előtted s hideg ráz a hajnalon.

*Elhalnak a vágyak a köhögésnél,
Benned vad tűz. Gyújtóbbat még nem éltél.
Bár dagadt gümőd életért verekszik,*

*Irhatsz a lassan pusztulók versét,
Súlyos fejed a párnára kongul:
Kiugrott tüdődből a vörös nyul.*

LATÁK ISTVÁN

A K Ö N Y V Á R U S

Elgondolkozva, a külső világról teljesen megelégedkezve, felajzott idegeiben az alkotási vágy fájó gyönyörűségét érezve, az író mélyen belenézett a lelkébe, amelynek kavargó örvényléséből megírásra váró, még alakatlan anyag tört felszínre. Tudta és érezte, hogy életében ezek a legszebb percek. Ezek a percek, amelyekben a saját gondolatától ihletett külső élet a művészet keményvonalú formájába kívánczik; amelyekben régen a lelkére borult emberi árnyak a toll büvőkörében életre kelnek; amelyekben hangtalan emberi nyomorúságok hosszú, elnyújtott, fájdalmas kiáltásban hirtelen megszólalnak; amelyekben az író megszállottan és enmagából szinte kiválasztódva, más emberek aját énekli, forró és igaz könnyek között. Körülötte meghal az egész világ és csak ő él meg a másik, aki sötétségből és gondolatból most születik meg a lelkében. A másik, ak színtén ő, mert az ő szava lüktetése mellett látja meg a napvilágot. A lélek fehér izzása ez és aki egyszer átérezte, sohasem tud többé megszabadulni az alkotás édesen gyötrelmes vágyától.

Megforgatta agyában annak a szerencsétlen munkásnak rongyos alakját, akivel néhány nappal ezelőtt találkozott. Jól ismerte a sorsát. Kutat furtak a gyárban, ő napi nyolc dinárért kora reggeltől késő estig éhesen, rongyosan, lihegve és inaszakadtáig a kut mélyén dolgozott. Sokszor már azt hitte, hogy nem bírja tovább. De összeszorította a fogát, — hajrá nyomorult emberféreg, odahaza őt kis éhes száj lesi a falatot — és újra neki! Az egész ember már csak egyetlen lendülő kar volt, a körötte lévő sötétség már az agyára is ráborult, már csak a fekete sarat látta maga előtt. Ekkor fentről lekiáltották: »Hé, gyere fel!« — és kötelet dobtak le neki. Belékapaszkodott, huzta magát felfelé, de egy pillanatra a keze megcsuszott és majdnem, hogy visszavágódott a mélybe. Onnan fentről újból megszólalt az előbbi hang: Vigyázz, mert a nyakad töröd.« — »Bár itt vesznék ezzel a rongyos, nyolc dináros

életemmel együtt!« — hördült fel a sötét kétségbeesés a felfelé kapaszkodó emberből. Végül véresre sebzett kézzel átlendítette magát a kötélén és kiűn volt a szabadban. Néhány munkás között ott állt előtte a munkafelügyelő is: »Te rongyos«, — förmedt rá — »még te mersz panaszkodni? Kapok én ennyi pénzért annyi munkást, amennyit akarok«. A rongyos ember agyát elborította a vér, valami idéetlen hang szakadt ki a torkából, de hirtelen őt éhes száj tátongott előtte, feje, mint a bűnös, a mellére esett, aztán alázatosan, megsemmisülten, vergődő tekintettel nézett fel a másikra. Szótlanul, mint maga az örök nyomorúság...

Ezt kellene megírni, ezt! — biztatta magát az író és már formálta is magában a lázongó, véres lelkű munkás szobrát és festette a semmiből elinduló, semmibe vesző ember életét. Napok óta hordta magában ezt a fájdalmas emberi sorsot, ajnározta részvéttel, hallgatta a munkás szíve dobogását és az agyáról leváló gondolata is már ismeretes volt előtte. Csakugy, mint azé a boldogtalan fiatal cselédlánnyé, aki... — Ezt kellene megírni, ezt! Ezt a halk emberi tragédiát is alig egy hete dobta a lelkére a véletlen és azóta ég, forr, zug benne... Mennyi kuszált, zavaros életet rejtenek magukban még a kisvárosi házak is! Ezt a bus, mélyen emberi történetet kellene megírni, a kis cselédlánnyról, aki...

Aki egy sötét, borús napon a maga céltalan 16 éves életével gyereket szült és amikor ráeszmélt arra, hogy mi történt és hogy ezentúl a saját nyomorúságát ezzel a most induló élettel kellene megosztania, égő aggyal, félig még eszméletlenül, a kétségbeesés vad örületében, megfojtotta gyermekét. Amikor az író elé került, már tudta, hogy börtön vár rá. Zokogva, fel-felcsuklő, gyerekes sirással panaszkolta el szürke, kietlen sorsát és fojtogató keserűséggel gondolt a börtönre, amely néhány nap múlva, mindennapi kis gondjaival, jelentéktelen szivügyével együtt elnyeli. A fiúról is beszélt, aki elcsábította. »Megszökött, azt se tudom, merre jár« — mondta elrévedező tekintettel. »Jelentsd fel a bíróságnál, hátha megtalálják és aztán hadd bűnhődjék ő is!« — tanácsolta az író. — »Én?« — kérdezte most a lány különösen éneklő, csodálkozó hangon, — »hogyan én őt feljelentsem? De hiszen én szeretem!« — És valami elbűvölt mosoly sugárzott az arcán és tekintete nagy-nagy távolságokon keresztül megtalálta a legényt, aki komisz kegyetlenséggel, talán röhögő gyávasággal, magára hagyta, de aki még így is, köddé válva, megfoghatatlanul és talán örökre elveszve, egyedüli értelme és célja maradt ennek a tönkretett, agyonkinzott cselédletemnek. — Ez a különös emberi probléma is ott izzott az író agyában, aki réveteg kézzel próbálta forgatni ennek a bolondul bánatos léleknek hieroglifákkal teleirt lapjait. Rongyos a teste, rongyos a lelke, de ember, de valaki, aki...

Az író szinte önfelédten szövögette a gondolat szálait, amikor tekintete önkéntelenül az íróasztalán heverő újságra esett. Vastagbetűs fő- és alcimek hirdették benne az 1938. márciusi bécsi esc-

ményeket. Zajgó, széles áradatu történelem dübörgött ezekben a lihegő sorokban, százezrek föllobogó mámore mellett kis emberi tragédiák huzódtak meg, fékevesztett, magasra csapó szenvedélyek alján apró sorsok fuldokoltak: igen, a lázas szemű történelem vonult be Bécs utcáiba, az alkotó és romboló, megállíthatatlan és diadalmas történelem. És most az író, megbolygatva, már a betű bűvöletének adta át magát. Izgatottan futotta át az újságot. Egy jelentékelen kis hír arról számol be, hogy az egyik bécsi mellékutczában Kämpfner Ignác könyvárus üzletébe behatoltak, a tulajdonost kikergették és az üzletet bezárták.

Kämpfner Ignác!... Az író t hirtelen valami fekete szomorúság szállta meg, valami maró, éles fájdalom harapott belé. Ebben a pillanatban a ma feltornynosuló, friss fájdalma eltemetett benne minden tegnapi bánatot, a munkást, a cselédlányt, és az együttérzés mély megrezdülésével csak Kämpfner Ignácot, az öreg zsidó boltost látta maga előtt. Dult idegeiben már ott bujkált az új meglátás és feltartóztathatatlanul megindult benne a gondolkozás üzeme.

Visszaemlékezett arra, hogy néhány hónappal ezelőtt ott járt abban a mellékutczában, ismerte a kis könyvesboltot és ismerte a tulajdonos is. Kämpfner Ignác!... Ott állt szolgálatkészen a pult mögött, barázdás, sárga arcán örök mosoly ült és amint a polcra! egy-egy könyvet levett, annyi szeretettel forgatta, tapogatta, mintha mindegyik örökre a szívéhez nőtt volna. Kämpfner Ignác, a hajlott hátú zsidó könyvárus, művelt férfiú volt, aki Goethét idézte és Stefan Zweigről is tudott. Sokszor, amikor egyedül volt az üzletben, lopva valamelyik kedvenc írója művét szedte le a polcra! és úgy belemerült az olvasásba, hogy az ajtó nyílására egész testében összereszt. Kämpfner Ignác tiszta emberke volt, öreg zsakettjén egyetlen folt sem éktelenkedett és Kämpfner Ignácnak az élete is tiszta volt. Olyan tiszta, mint valamilyen régi, patinás német író műve, tele nemes idealizmussal és szépséggel.

Az író elgondolkozott. Mi is történt hát az öreg könyváruossal?

Szép tavaszi nap volt, a fiatal, virgonc napsugár jókedvűen játszadozott a bécsi utcákon. Kämpfner Ignác összegörnyedve, mint egy szárnyasebzt, tépett madár, ott gubbasztott a pult mögött. Amikor délután elindult hazulról, az utcákon hömpölygött a nép, rengeteg katona kemény, pattogó lépése dübörgött a kocsinton, százezer zászlót lengetett — gunyos dalt fütyörészve — a márciusi szél, mámoros arcok meredtek a levegőbe és végig az utcákon diadalmas ordítások hullámoztak. Kämpfner Ignác alig tudott előre jutni. Lökték, tolták, egy fiatalember ököllel a hátába vágott és ráförmedt: »Takarodj innen, vén zsidó!« Nagy nehezen mégis csak elérkezett az üzlethez. És most ott ül a könyvei között és a gondolatait próbálja valamiképen rendbe szedni. Szeretne a holnapba belemenézni. Istenem, mi lesz? Az asszony is már közel jár a hetvenhez, beteg, a szíve gyöngö, hat éves kis unokája velük él, amióta fia, végzett mérnök, aki évekig nem tudott munkához jutni, öngyilkos

lett... Mi lesz, ha elveszik tőle ezt a kis üzletet, amely legalább a mindennapi száraz kenyeret megadja?!... De miért vegyék el tőle?... Miért? Azért, mert zsidó. De hiszen ő nem vétett senkinek ezen a világon, ő csak az üzletnek élt és minden gyönyörűsége csak a könyv volt... Valahonnan, a körutról hosszantartó, megmegújuló győzelmi kiáltás szűrődött be hozzá... Nem fogják elvenni az üzletet, kinek kellene ez a szegényes, szűk, poros kis bolt? Végignézett a könyvein. Van néhány Thomas Mann könyve, azokat talán el kellene rejteni, úgy emlékszik, azok odaát indexen vannak... És mi lesz, ha mégis?...

Valaki benyitott. Kämpfner Ignác összerezte. De már a másik pillanatban ott sugárzott a megszokott mosoly az arcán és szolgálatkészén kérdezte:

— Mivel szolgálhatok?

— »Mein Kampf!« — bökte ki kurtán a vevő.

— Sainálom, elfogyott — felelte alázatosan Kämpfner és bosszánatot kérően nézett a másikra.

— Elfogyott? Ismerem az illet. Majd lesz gondom rád! Ron-gyos zsidó! — És dühösen csapta be maga után az ajtót.

Kämpfner Ignác szíve hevesebben kezdett verni. Ez az ember a balsors előhírnöke volt... És magába rogyva, megint csak szövögette a gond fekete fonalait. Csápjait kinyújtó, kinzó aggály és gyorsan tovairamló remény váltakoztak benne, mialatt az órák néma lassúsággal másztak előre. Már alkonyi árnyak lopóztak be a kis üzletbe, egyre több és több és már úgy látszott, hogy semmi sem fog történni.

Ekkor hirtelen kivágódott az ajtó és öt egyenruhás fiatalember rohant be rajta. Az egyik elébe állt.

— Szedd a sátorfádat és takarodj innen! — kiáltott és kiutasító mozdulattal az ajtó felé mutatott.

Kämpfner Ignác egész testében remegni kezdett. Szólni akart, de a nyelve csak hangtalanul mozgott üregében. Az ajtóra mutató ujj parancsolólag még mindig a levegőben lengett. Az öreg zsidó a kabátja után nyult, ügyetlen mozdulattal magára kapta, még egyszer körüljáratta könnyes tekintetét a könyvespolcokon, aztán kiszédült az ajtón.

Odakint az utcán friss szellő érte az arcát és Kämpfner Ignác lassan magához tért. Visszafordult és ekkor látta, hogy üzletét bezárják, felrakják a keresztvasakat az ajtóra és a kirakat üvegtáblájára valami sárga cédulát ragasztanak. — Megtörtént! — mondta magában és újból megindult az alkonyba vesző bécsi utcán. Messze lakott, valahol a város központján kívül, de azért nem sietett. Jókor ér haza ugyanis! A házfalak mellé lapulva, fáradt lábbal törtetett előre. Az ő helye ott van, a fal mentén, hogy senkinek se álljon utjában!... Ő, Kämpfner Ignác, hetvenkétéves öreg kereskedő, becsületes nevével, tiszta multjával, harmadrendű emberi lény

lett... Zsidó! Zsidó! — visszhangzott benne a keserű, vad önguny. — Minek vagy még a világon, mit akarsz itt ezek között a boldog, mámoros, ünneplő emberek között?... Valaki az arcába röhögött: »Na, öreg zsidó, megemlegeted még ezt a napot!« — és fenyegetőleg rázta az öklét. Ő pedig szótlanul, rémüldöző szemmel haladt előre. Valahol újból ütemes, boldog ujjongás harsant fel, a körut tájékaról csattanó katonazene foszlányai értek hozzá. És Kämpfner Ignác öreg lábaival egyszerre csak gépiesen a tűzes induló hangjaira kezdett lépkedni, de hirtelen vakító világossággal belévigott az öntudat és az öreg zsidó szégyenkezve újból a fainak tartott. És ment, ment szédülve és támolyogva, előre.

Késő este lett, mire hazaérkezett. Kerülő uton tette meg a nagy utat, maga sem tudta, miért. Felvándorgott a lépcsőkön a harmadik emeletre, előkotorászta zsebéből a kulcsot és benyitott a lakásba. A kis unoka már mélyen aludt, felesége is már az ágyban volt, de a lámpa még égett az éjjeli szekrényen. Az öreg asszony felkőnyökölt az ágyban.

— Mi történt? — kérdezte rémüldözve.

— Semmi — mondta bizonytalanul az öreg. És hogy megnyugtassa az asszonyt, megismételte:

— Nem történt semmi. Mi történt volna?

— Hol maradtál ennyi ideig?

— Sok dolog volt az üzletben — hazudta Kämpfner Ignác és örült, hogy az asszony nem látja a reszketést a szája körül. Vetközni kezdett. Közben arról beszélt, hogy hűvös szél jár az utcákon, és hogy még mindig melegen kell öltözködni. Hiába, nem szabad hinni a tavasznak... Az embernek vigyázni kell magára...

— Mi lesz velünk? — kérdezte félő suttogással az asszony.

— Mi lenne? Nem vétettünk mi senkinek se, minket se fog bántani senki. Azzal eloltotta a lámpát és belebújt az ágyba.

Nagy, fekete sötétség áradt el a szobában. Az öreg zsidó szemére nem jött álom. Vészes, kínzó lassúsággal multak a percek, az órák. Mi lesz itt, Uristen? — sirt fel benne újból és újból a gond és a gyötirelem tébolya. Ennek a törődött, beteg asszonynak, ennek a kis fiúnak ott az ágyban, kenyér kell, honnan veszed?... Talán megsegít az Isten, talán... De hogyan akarja ezt az Isten csinálni?... Tegnap még ember voltál, volt becsületed, tegnap még kalapot is emeltek előtted és ma már nem vagy senki... Nem baj, nem baj, nem kell kényeskedni, csak a kenyér, istenem, csak a kenyér legyen meg!... Kämpfner Ignác fel-felnyögve, az értelem föl villanó és elhaló világossága mellett, próbálta megoldani a lelkét fojtogató, sulyos kérdést, amíg végre tisztába nem jött azzal, hogy hiába minden: nincs megoldás.

Lassanként hajnalodott. Halvány fénysáv törte meg a végtelenek tűnő éjszaka mély sötétségét és a szoba fokozatosan megtelt gyöngye hajnali világossággal. Az öreg asszony, a kis unoka még aludtak. Kämpfner Ignác most kibújt az ágyból, félig felhuzta

az ablakredőnyt és kibámult a szürke virradatba. Előtte a bécsi hegyek fekete árnyékai terpeszkedtek, mint fenyegető néma kísértetek. Erőtlen, idéltlen gondolatok ébredtek benne. És az erősödő hajnali világossággal egyre világosabban látta a saját sorsát is. Hirtelen vad, őrült gondolat cikázott át az agyán. Ott a szekrényben, hátul a felső polcon őrzí a revolvért, amellyel a fia végzett magával... Ezt a revolvért kellene előszedni, kiirtani a családot, végezni önmagával is... Megteszi, igen megteszi... Az öreg zsidó szíve nagyot dobogott, a szeme megtelt könnyel és...

*

Az író abbahagyta a történet szövegét. Megvalósította-e az öreg Kämpfner Ignác végzetes tervét vagy sem, nem lényeges. Az író megütött szívvel sokáig látta még maga előtt a gyötrelembe merevedett, sötét szándéku kisemmizett, öreg zsidó szobrát, amint ott áll az ablak előtt, üveges szemmel belebámulva a semmibe, reszketve és félve a mától, az élettől, az egész felgyulladt, lángoló világtól.

BORSODI LAJOS

THOMAS MANN NOVELLÁINAK O L V A S Á S A K Ö Z B E N

Fordították: Kosztolányi Dezső, Lányi Viktor, Sárközi György
(Athenaeum)

Tünődve és mélységesen magambaszállva tettem le e pillanatban Thomas Mann könyvét, ezt a vaskos, közel hatszáz oldalas kötetet, mely összes novelláit tartalmazza, szám szerint huszónhárom darabot. Egy élet novellatermésének ez bizonyára nem sok. Magyarázat: Thomas Mann-t alapossága, szemlélődő és elmélyedő hajlama, elsősorban a hosszabblelkzetű írásművekre predesztinálta s mint az igényes írók általában, nem tulságosan termékeny. A gyűjteményben így is alig akad egy-két igazi novella. »A szélhámos Felix Krull vallomásai« és még több más novellája is pl. tipikus regénytöredékként hat. Több novellája (Ur és kutya, Tristan, A szélhámos, Félix Krull vallomásai, Tonio

Króger, Mario és a varázsló, Zürzavar és kora bánat) 40—80 oldal terjedelmű.

Azt hiszem, az íróra, a nagyság, mindig más hatással van, mint az átlagolvasóra; minél nagyobb és magávalragadóbb ez a hatás, annál inkább elvész és megsemmisül benne az író a maga féltett és dédelgetett egyéniségével, amelyet pedig szeretne a világmindenség egyetlen szilárd pontjának érezni és ez a talajtalanság és bizonytalanság, meghódolás helyett ösztönszerűleg védekezésre, a hatás csökkentésére, esetleg megsemmisítésére bujtogatja. A rossz könyv az íróból minden esetben bizonyos jóleső elégtételt és diadalérzést vált ki. Azt mondhatnám, hogy jó könyvet az író büntetlenül nem olvashat. A jó könyv egyben mindig a tulajdon kicsinységét érezteti az íróval; és mert számára mi sem elviselhetetlenebb, mint a kicsinység érzete, tudatlan-akaratlan kontremínbe vonul és aggodalommal, a lét és nem-lét örvényei közt hánykódva, valósággal az életéért remegve izgul a nem-minden-napi produkción. Féltékeny. Az írónak minden író halálos ellensége; minél tehetségesebb, annál inkább, a legtöbb író tudat alatt ösztönszerűleg irtózik az olvasástól; fél felidézni azokat a lap-pangó kétségeket, amelyek más írókkal való találkozása rendszerint együttjár s egyben ugyanez a félelem ösztönzi is állandóan, hogy olvasson, félelme alaptalanságáról meggyőződést keressen. Ez gyakran sikerül is. De megtörténik, hogy a szilárdnak hitt talaj kifut alóla, önbizalma megrendül, szorongás, kétség, meghasonlítás lesz urrá rajta, s a beszámíthatatlanságnak ebben a zürzavarában és lelki rázmájában gyakran ragadtatja magát oly cselekedetre, amelyek egyértelműek a gyilkossággal. Az írói féltékenység a maga tipikus mívoltában a legkövetkezetesebb módon Néró állásfoglalásában jut kifejezésre, aki költő-vetélytársait sorra megölette. S a költők azóta sem változtak. Nyilván nem véletlen, hogy a legnagyobb írók egyszersmint azok, akiken a rosszindulatu kritika mindig a legtöbbet lovagolt. Minden kis firkász titokban a legnagyobbaknak kijáró elismerésre tart számot és természetesen csak a legnagyobbakat érzi utjában. A nagyság közzelle minden esetben riadt ellenérzést vált ki belőle, nyilván amiatt, mert a nagyság fogalmát úgy értelmezi, hogy nagy csak egyetlen-egy valaki lehet, az t. i., aki mindenki másnál nagyobb és nem hajlandó e pozícióját másokkal megosztani. »Öld meg«, sugja neki ilyenkor a démona. »Öld meg, égesd el máglyán és a hamvait szórd szét a szélbe...«

Valamikor nem értettem, hogy miért betegszenni bele egy-egy jó könyv olvasásába s kavar fel bennem mindent úgy, hogy utána valósággal romokban heverve találom magamat s jó időbe telik, amíg összeszedem szerteszét kallódó tagjaimat és a kapcsolatot, mely önmagamhoz fűz, ismét szervesnek érzem. S a helyzet azóta sem változott, hogy ezt tudom vagy legfeljebb csak annyiban, hogy kezdem a hatás egyenes mértékének tekinteni azt a zürzavart és hideglelős lázat, amelyet bennem az olvasmánvom kelt. Ez a hatás Thomas Mann esetében meglepő. Valljam be, hogy legszívesebben megölném? Megölném vagy véd- és dacszövetséget kötnék vele. Nagy író ez, a gyarlóságaiban is, amelyeket egyébként ő maga annyira számon tart és lépten-nyomon szóvatesz, hogy a kritika ennek leleplezésével is elkésett. Az ember a szemére vethetné, hogy nem eléggé emberi. Nyilván a gyengeség és meg hasonlottság jele, ha valaki, hogy ugymondjam, »tulfejlődik« önmagán s kilépve emberi világából és minden emberi közösségből, úgy áll meg a lét és nem-lét határán, hogy nem tartozik többé sem ide, sem oda. Kifogásolhatnám, hogy nincs kedélye, semmiféle néven nevezhető érzésvilága s olyan, mint azok a kitenyészített disznóvénnyek, amelyeknek nincs illatuk: hideg, szenvtelen, érzéketlen. De ezt ő maga sem tagadja. Beismerése több töredelmes vallomásnál: érezzük mögötte az elfojtott panaszt, a kárhozatában vergődő, keresztre feszített emberi lélek sóvárgását a megváltásért. Mint minden nagy művész, Thomas Mann is eljutott oda, ahol az egész élete kérdéssé válik. Érdemes volt-e? Jó-e nagynak, kiválasztottnak lenni? Mi a művész jutalma, boldogsága azért, hogy művész? A válasz, amelyet ezekre a kérdésekre magának adni kénytelen, elcsüggesztő. Bevallja, hogy a művész nem lehet boldog. »Bölcsesség oly pótlék, mit boldogságért ad az ég.« énekli Puskin. Az író oly feltétel árán lett író, mely szörnyű és igazságtalan: a lelkiüdvösségét adta érte cserébe, nyilván a sátánnak, aki megkísértette. A művészi tehetség nem »külön adomány«, többlet, ráadás, mint oly sokan gondolnák, hanem egyszerűen életforma, melynek ez a tehetség egyben tartalma, kinja, gyönyöre, kárhozata és üdvössége is. A művésznek nincs és nem lehet egyébe, mint a művészete. A művész nem örülhet, nem szerethet, nem rajonghat, nem leikesezhetik, érezhet, gyűlölni, mert abban a pillanatban, amint erre hajlandónak mutatkozik, megszűnik művész lenni. A művészete állandóan válasz-ut elé állítja: vagy-vagy. A művész hivatása az, hogy a művészet szabályai szerint éljen,

érezzen, gondolkodjék. A művészet természeténél és célkitűzéseinél fogva fölötté áll az életnek és akinek a művészet a célja annak az élet szükségképpen csak eszköze lehet. A művész számára az élet csak mint a művészet anyaga áll rendelkezésre, egyébként nem tud mit kezdeni vele. A művész kénytelen tagadni az érzést, az egész életet, a maga szintetikus valóságában, elutasítani magától minden igenlést: kénytelen istenné válni, akinek világa nem e világból való és megtagadni minden közösséget azzal a világgal, amelyből ered s amelybe mindörökké boldogtalanul és megvigasztalhatatlanul egyre visszavágyik. A művész mind boldogtalan, hazátlan földönfutó, az elveszett paradicsom száműzöttje, akit a művészete nem válthat meg, mert ehhez még tulságosan emberi s aki boldog sem lehet, mert ehhez már tulságosan isteni. Erről a rejtélves kétlakiségről írja Thomas Mann »Tonio Kröger« című novelláiban a következőket:

»Az érzés, a meleg, szívbéli érzés mindig banális és hasznavehetetlen, művésziesség csak a mi romlott, a mi artisztikus idegrendszerünk izgalmából és hideg extázisaiból származhat. Kell, hogy valami emberfölötti és embertelen lényekké változzunk; hogy az emberiséghez csak furcsán távoli és közömbös viszonyban álljunk; csak akkor leszünk képesek és egyáltalán hajlamosak arra, hogy az érzést megátsszuk, érzéssel játszani, érzést hatásosan és izléseesen ábrázolni tudjunk.« — Aki az érzés hatása alatt áll, az rabszolgája ennek az érzésnek, nincs szabad cselekvő elhatárolásának birtokában és képtelen arra, hogy uralkodjék rajta — »A stílus, a forma, a kifejezés képessége már eleve föltételezi ezt a hűvös és válogató viszonyt az emberihez, mi több, föltételez egy bizonyos emberi elszegényedést és elsatnyulást. Mert az egészséges és erős érzésnek, már ez így van, nincs izlése.«

»Mondhatom, sokszor halálosan fáraszt, hogy embernek kell mutatnom magam, holott semmi közöm ahhoz, ami emberi.«

»Csak azt ne mondja, hogy »hívatas«, Lisaweta Iwanowna! Az irodalom általában nem hívatas, hanem átok, ha tudni akarja. Mikor kezd érezni az ember ezt az átkot? Korán, rettentően korán. Abban az időben, amikor úgy illene, hogy még békében is egyetértésben éljen Istenel és a világgal. Azzal kezd, hogy megbélyegzettnek, másokkal, a közönségesekkel, a rendesekkel rejtélyes ellentétben állónak érzi magát; az irónia, a hitetlenség, az ellenzékiesség, a megismerés, az érzés örvénye, mely a művészt embertársaitól elválasztja, egyre mélyebben és mélyebben táton, a végén egye-

dül marad és azután nincs többé mód a megtérésre. Micsoda sors! Tegyük fel, hogy a szíve eléggé eleven, eléggé szerető maradt ahhoz, hogy ezt borzalmasnak érezze!...

»Célnál vagyok, Lisaweta. Én szeretem az életet — vegye ezt vallomásnak. Vegye és őrizze meg — még sohasem vallottam ezt senkinek. Mondták rám, meg is írták, ki is nyomtatták, hogy gyűlölöm az életet, hogy félek tőle, hogy utálok. Szívesen halottam ezt, hízelt nekem, de ez nem változtat azon, hogy tévedés. Én szeretem az életet...

A művész, Thomas Mann, »a polgár, aki tévutra jutott — az eltévedt polgár,« mint Lisaweta Iwanowna megállapítja, szereti az életet, amelyről a művészet ellenében le kellett mondania és szenved a lemondásban. Ez a vallomás a kulcs Thomas Mann írásainak nyitójához. Emberileg talán sok kifogásunk lehetne ellene. Művészete az olvasó számára megpróbáltatás, zord és dermesztő fönség, mely elől ösztönszerűleg menekül, de be kell látnunk, hogy fenntartásainknak nincs létjogosultságuk. A szenvedés az élet igazi arca s az igazi művészet élvezése is mindig szenvedés, a szó legnemesebb értelmében. Ha a lelkünk mélyére tekintünk, azt kell látnunk, hogy haiflandóságunkban, legvégső emberi mivoltunkban inkább a férfias küzdelem, a lemondás és önmegtagadás perverzai vagyunk és megvetjük azokat az élvezeteg puhányokat, akik állandóan a boldogság ragadós szirupját és émelyítő koktéltét szőröcsölgetik. Thomas Mann írói magatartását a legmagasabbrendű művészet törvényei határozzák meg. El kell őt fogadnunk olyannak, amilyen, mi több, alázatos szívvél és hívő lélekkel alá kell rendelnünk magunkat neki, mert ebbeli mivoltában, mint minden hívátása szózatának engedelmeskedő lelket, kétségtelenül fölötteálló hatalmak kormányozzák.

Kisbéry János

DISPUTA

LEGDRÁGÁBB KINCSEINK

Paul de Cruif amerikai orvos-közgazdásznak ilyen címen magyarra fordított könyvéről a Kalangya februári számában igen magas színvonalu ismertetés jelent meg Kisbéry János tollából. Eredetiben olvastam a munkát, akkor írtam is róla, de megvallom, Kisbéry tanulmánya sok mindenre felhívta benne figyelmemet, ami eleve kevésbé kapott volt meg. A tanulmánnyal teljesen egyetértettem — egészen a befejezésig, melyben ilyen mondatokra akadtam:

»Paul de Cruif az élettani szükségletet tekintí a tényleges szükséglet kizárólagos mértékének. Képtelen megérteni, hogy miért kelljen millióknak és millióknak nélkülözniök, holott a föld oly gazdag javakban és a legkevésbé hajlandó hozzájárulni ahhoz, hogy a tömegek jóléte a mindenkor gazdasági élet alakulásának, ugyszólván a tőzsde árhullámozásának függvénye legyen. Ezzel szemben a közgazdasági szakértők a tényleges vásárló-erőt tekintik a tényleges szükséglet alapjának és ehhez kívánnak alkalmazkodni... Itt esik azután bele Paul de Cruif a világ-megváltók és az örökmozgó gép fanatikusainak jellemző egyoldalúságába... Tessék csak termelni korlátlan mennyiségben, a fogyasztás terén nem fog fennakadás bekövetkezni... Senki sem fog pusztán azért termelni, mert vannak, akik a termelt javakat elfogyasztani hajlandók, hanem azért, hogy kapjon is valamit termelt javai, illetve fáradozásai ellenértékeképpen... (Erre) talált egy hátsó ajtót, melyen az egész kérdés-komplexumot levezethetőnek véli. Még nem mondja ki, hogy mi az, de célásaiból arra kell következtetnünk, hogy a kommunizmusra gondol.«

Megvallom, alig hittem a szememnek, mikor ezeket a sorokat olvastam. Kisbéry János utalja Paul de Cruif-ot az egyoldalúságba esett világ-megváltó fanatikuskok közé? Ő hallik meg a »közgazdasági szakértők« régen elavult doktrinarizmusa előtt? Ő látja a mai világ egyik legvilágosabb tekintetű közgazdászát a kommunizmus gondolkozási, gazdasági és erkölcsi súllyesztője felé ha'adri?

Paul de Cruif nem szorult védelmemre és ezért csak a magam álláspontját körvonalazom a fentidézett sorokban felvetett kérdésekre:

1. Paul de Cruif nemcsak hogy nem egyoldalú fanatikus, aki szakavatatlan hozzászólással akarná megváltani a világot, hanem éppen megbírált munkájából kitűnőleg olyan ismerője a közgazdaság elméletének és gyakorlatának, aki azt megbírálni és a helytelenül követett utjáról jobb irányba vezérelni is képes és hivatott. Ennek legvilágosabb bizonyossága, hogy nem reked meg ama »szakértők« bölcseségénél, akik a »hatályos« kínálat és kereslet találkozásától várják minden emberi szükséglet kielégítését, és ennek megfelelően oktalannak látják minden eladhatatlan cikk termelését, túlkövetelőnek minden még eközben is félig üresen maradó gyomor korgását és mindazt, ami ezzel együtt jár. Akik még nem jöttek rá, mennyi függ »a termelés és a fogyasztás kölcsönhatásának« kialakításában az elosztástól: — egyrészt a termelési eszközök és anyagok, másrészt a termelt fogyasztási javak elosztásának módjától, mely mód soha, amióta a világ áll, nem alakult ki tisztán a jelentkező szükségletek és teljesítőképességek szabad egymásratalálásából, hanem az emberiség történetének minden korszakában, bárha más és más jellegű erőhatalmi szabályozásoknak is voltak eredői, melyeknek felállítására már sok gazdaságonkívüli tényező is befolyt és pedig nagyon messzemenedőn. Így lehetett például egy-egy idegen hódítás által fenyegetett ország fejedelmének sokezer aranyig terjedő vásárlóképessege jól idomított vadászszőlőmokra, amíg az országhatár őrjönek élelem, de kivált hadiszter vásárlására alig-alig tellett. Így eshetik meg éppen de Cruif természeti forrásokban bizonyára nem szegény hazájában, hogy pl. a kozmetikai cikkek termelése szinte korlátlanul emelkedhetik és csak éppen a sokezer éhező és didergő által hiába áhitott kenyérmagvak és gyapot termelését »kell« az »egészséges« áralakulás érdekében korlátozni.

2. A kereslet és kínálat, munka és jutalom viszonya tehát nem fogadható el felelhetetlen természetű törvényül, amint ezt a múlt század »klasszikus« közgazdái tették, akik a gazdasági jelenségek tanát legszívesebben a természetben egy fejezeteként kezelték volna. Ha ilyesmi a termelés és fogyasztás fejezeteinél még részben helytálló — már az elosztás kérdéseinél hamarosan ki kell tűnnie, mennyire egyszersmind morális tudomány a közgazdaságtan, amint t. i. olyan tényekkel foglalkozik, melyek nagyrészt, sőt túlnyomóan emberek elhatározásától függenek. Hogy mennyi buza teremhet például az USA-ban és mennyi kenyérré éheznek meg most az ottélő emberek — ez természeti adottság. De hogy a termelésre alkalmas földterületnek mekkora részét vetik be valóban búzával és mennyi jut ennek terméséből az igénylők vagy csak óhajtók különféle csoportjainak — ez emberek, főként irányításra felhatalmazott emberek akarattényeitől függ. Ami egyetlen ország gazdaságára áll, az megfelelő kiterjesztéssel érvényes az egész ugynevezett világgazdaságra is.

3. Sokkal hata'masabbak vagyunk mi emberek, mint csak száz vagy ötven évvel ezelőtt élt őseink voltak; ezt de Cruif igen szemléletesen állítja elénk. És kivált hata'masabbak vagyunk, mintsem mi magunk

gondoljuk. Helyes, észszerű és emberséges elhatározásainknak ebben, mint sok más kérdésben, nem a természet adottságai állnak útjában, hanem saját fajtánk szellemi feletlensége, az élet valódi, egyben erkölcsi értékei helyett mindenféle mulandó semmiségekhez tapadása; elmaradottsága még olyan felismeréseitől is, melyeket pedig »magasb elmék, mélyebb szívek« már annyi évszázaddal, évezreddel ezelőtt kinyitkoztattak előtte.

4. Életrevaló-e tehát Paul de Cruif magában véve bizonyára nem kommunista indítványa: hogy minden termelés átalakulásai gondok és válságfélélemek által nem akadályozva teljesen szabadnak nyilvánítás-sék? Erre, kivált ameddig csak egy országról lehet szó, én sem mernék egyszerű »igen, azonnal«-al felelni. Az elosztásnak az eddiginél jobb szabályozása csak akkor lehet valóban hatályos, ha az egész kis, világ-nak nevezeti földgömbünkre kiterjed. Addig pedig még hosszú, változatos út van előttünk — az angol katonák nótája szerint: It's a long way to Tipperary. Am a leghosszabb, de a legrövidebb út megtételének mégis csak első elengedhetetlen feltétele az, hogy az ember rajta elinduljon.

5. Csakugyan kommunizmus felé vitorlázik-e Paul de Cruif? Ez attól függ, mit értünk kommunizmus alatt. Ha szovjet-állapotokat, ez semmi esetre nem lehet amaz őszinte nagy emberbarát célja. Azonban voltak már egyéb kommunizmusok is. Így a közös földművelés idején talán Európa legtöbb településeé. Azután az ellenséges világ közepette mindnyájuk jószágának közös felélésére összebújt öskeresztényeké. Nem szaporítom ezeket a példákat; hisz nem is óhajtom egyiküket sem ma követendő példaként odaállítani. Ha az emberszerető amerikai gondolkodó valóban arra a meggyőződésre jutna, hogy csakis valamely kommunizmus szabadíthatja meg az emberiséget egynémely legfájdalmasabb szenvedésétől — ezt már kelően tanúsított bátorságával minden bizonynyal ki is jelentené. És felvázolná azt a kommunizmust, melytől ama megváltó hatást várja. Javaslatát akkor kötelességünk lesz figyelemes és tárgyilagos bírálat alá vetnünk. Addig is szívelje meg mindenki azokat a megállapításait, melyek mostani bírálója szerint is igazak. És aki magát erre hivatottnak érzi, keresse a feltárt bajok orvoslásának módjait — akár az ő utjain, akár másokon, csak keresse őket és ne hajtson fejet a gonosz előtt, még ha az tudományos rendszerek alakjában is akarja hátát lovagolni.

FARKAS GEIZA

IRODALMI SZEMLE:

K ö n y v e k

Supka Géza: 1848. (A márciusi forradalomról. Cserépfalvy kiadása, Budapest.) — Dormándi László: *Két jelentéktelen ember.* (Regény. »Panthéon«, Budapest 1938.) — Kertész Erzsébet: *A családi pensió.* (Regény. Pantheon.) — Ivan Cankar: *Jernej szolgálégény és az ő igazsága.* (»Nyugat« kiadás.)

Alig mulik el év, hogy ne találkoznánk, íróink, történelemkutatóink olyan műveivel, amelyekben jó felkészültséggel, tehetséggel, de annál több fanatikus lelkesedéssel, a magyar történelmi múlt valóságképét és politikai eszméikkel telített társadalmi életének döntő eseményeit vizsgálják. Tagadhatatlan, a munkák tulnyomórésze a ma súlyos problémáitól terhelt. Kevés az igaz, történetlenül és megingathatatlanul csak történetíró. Alig akad, aki a történelemírást a teljes objektivitás bátorságával vállalná és napjaink ködös, politikai ábrándjainak ne válna hangos, felelőtlen prófétájává, részt kérve azokból a mindennapi aktualitás mázával bevont elgondolásokból, amelyek lehetnek pillanatnyi kalandok, átmeneti félmegoldások, de időtálló, örök eszmék, dicső történelmet formáló események mérlegelésére alig alkalmasak. Állandó és visszatérő tünet az is, hogy az újabb történelemírás bármennyire becsületesebb, igazmondóbb, szabadszájabb is az előző korok kutatóinak hangjánál, vakmerőségében alig ismer határt. Szónoki sikerekre vágyódik. Hangulatossá

válík. Sötétre retusálja a múltat. Vádol és roménytelenül vagdalódzik. Mint valami hivatásáról megfeledkezett ügyész, nem gondolkodik azonban arról, hogy vádjait elengedhetetlen és alapos bizonyításokkal támassza alá. Történelemíróink tulnyomórésze elilogult. Alig van munka, amelynek lapjai szuggesztív írásmódorán át higgadtan előrejutva, az objektívnek vélt egyszerű, igaz előadás valóságán tovább haladhatnánk anélkül, hogy egyszerre csak rá ne bukkanjunk egy frázisra, egy minden megfontolás nélkül odadobott megállapításra s mint hajónk, amely észrevétlenül uszik az éjszakai tenger csendes sodrásán, egyszerre csak veszedelmes zátonyhoz ütközik — oly hirtelen jövőnk rá, hogy az író, könyve célzatosságának büvkörébe akart bennünket vonni. Ezek az állandó, visszatérő észrevételeink főképen azokra a munkákra vonatkoznak, amelyeknek célkitűzései a magyar március forradalmát megelőző évek eszméinek, társadalmi eseményeinek és a belőlük kifejtett magyar sorskérdéseknek beható kutatásaiban merültek ki. Pedig történelmi kornak soha

ennyi kutatási lehetősége, a mával annyira összeforrot történelmi, eszmei közössége, adattára még nem volt, mint a magyar márciusnak. Nem is kell hozzá más, mint gondos kutatás, valóságvállalásnak szemernyi kötelességérzete, az anyag feletti biztonságérzés, hogy végre lefújhassuk róla a romantikus meseködöt, a történelem hamis oltárát beborító tömjénfüstöt s máris megrendítő prömierplánban vonul fel előttünk az a nagy történelmi tabló, amelynek statisztahada milliókra menő szerencsétlen, nincstelen, a jobbágyok nehéz sorsából kitörni készülő szegény magyarból került ki.

Supka Géza »1848« című könyvét olvasva és a magyar március forradalmainak előzményeire, lefolyására, társadalmi jelentőségét mutató adattárára, jellegzetes idézeteire dőbbsenve, túltak tollamra ezek az előljáró elgondolások, amelyeknek célja kendőzetlenül, őszintén megmondani, mennyire különbözik ez a könyv az eddigi, kvantitásban gazdag történelmi irodalomtól. A magyar március eddigi irodalma többek között úgy foglalkozott az eseményekkel, hogy az első, felelős magyar minisztériumnak a bécsi kamarilla utvesztőiben elsikkadó és a nemesi birtokok megrenntésére irányuló kapkodásaiban elfuló magyar demokrácia drámái összeomlásának tulajdonképeni okairól »lojálisan« hallgatott. Supka Géza azonban nem hallgat és senkit sem hallgattat el. A nagyszerű, a hivatásos történelemtudós hatalmas tudásával, a világeseményeket hiánytalanul összefogó előkelő publicista tájékozottságaival és évtizedek óta a magyar polgári lelkiismeret baloldalán őrt álló, reálisan

ideális politikus eszmei elkötelezettségével, a muzeálisan eligazított 1848 korhadó szinpadáról a nehéz, poros függönyt fellebbenti és sárguló, enyésző kulisszái mögé világit. Végre azt az egyetlen, igaz tájékozódást akarja adni olvasóinak, amelynek segítségével a magyar március rengetegében maradéktalanul eligazodhatunk. Figyelme bejárja az 1848. előtti kort is, a meternichi reakción és a magyarországi nemességen felépült monarchia szemre megdönthetetlennek vélt épületét, amelyben, mint tudjuk, a II. József korának földmérése — a nemesi adómentesség elleni első kísérlet — és a tizennyolcadik századvégi országgyűlésen felszólaló, szorgalmasan röpiratozó Battyány Alajos gróf felvilágosodása már komoly rést ütöttek. Ebben a márciusi kort megelőző társadalmi rajzban, amelyben a nemadózó nemesség, a vivódó polgárok, a védelemnélküli munkások és az »örök-váltság« torz tervezetével katasztrofába döntött nincstelen paraszti tömegek körül már a vihart verő események eredőire mutat, az író nem kíván hipotéziseket felmutatni. Magához a korhoz és a kortársakhoz fordul. Őket beszélgeti, őket idézi. Ezekből az idézetekből építi fel a drámát, amelynek tulajdonképeni értelmét, jelentőségét csak Petőfi látta meg. Ebből a nyugodt, frázistalan, szinte a tárgyi lelkesezés őszinteségében összehordott, hűséges adatokkal tudományosan fegyvermezett munkává kerekedett könyvből, valóságos lángoszlopként világít Petőfi tiszta alakja, amint eszméivel, lendületével meggondoltságával és tisztánlátóvá teszi lobo-gásu képzeletével az eljövő események viharzását látja s a nemesség

meddőségétől, a »magyar Gironde« intellektuelleinek légüres doktrínáitól elfordulva, a nép forradalmát hangsúlyozza. Petőfi mellett, az 1848 vezéralakjai valóban elszürkültek, Széchenynek a forradalom előestéjén tépelődő lelki dilemmája, Kossuthnak minden pozitív vágy nélküli habozása, vajjon döntse-e le a rendiségen épült társadalom alapjait, menjen-e szociális irányban, a szabadságharcot kiváltó forradalom elé, valóban a kétkedés, a vonakodás virulens folyamatát mutatta. Erőt, életet, a forradalomnak csak Petőfi lánglelke adott. Kortársai lelkét eltöltő félmegoldások kudarcainak keservét az erőt és életet adó Föld felszabadításában és az ellen a »törvényes forradalom« elleni harcban látta, amit Kossuth azért sürgetett, hogy »a gyepő a kezeink között maradjon.«

Supka Géza »1848«-as könyve, amely a szabadságharc elindulásával már le is zárul, tulajdonképpen a negyvennyolcas Magyarország társadalmának eszméivel, gazdasági bajaival és a külvilággal kapcsolódó érdekkörével foglalkozik. Megpróbálja, hogy a melodramatikus hatást keltő kor igaz felismerésén át, önmegismeréshez és a súlyos hibáknak, végzetes mulasztásoknak tömegeihez vezessen Ezek a hibák és mulasztások kilencven éven túl, ma is sok keserűséggel töltik el azokat, akik nem tudnak lelkesedni a gondolatért, hogy európainak és magyarnak lenni lehetséges lenne más uton is, mint a szabadságnak, egyenlőségnek, testvériségnek azon az útján, amelyben a negyvennyolcas márciusi ifjúság élén az a Petőfi haladt, aki a szabadság legmármorosabb pillanatában, a történelmi Párvax kávéházban, egy tót tilin-

kóssal, a legizesebb szlovák nyelven beszélgetett.

Az író, a kis bányaváros kitűnő környezetrajzában, a kisváros mindennapi életének pontos képében, legjellemzőbb egyénei és a legkülönbözőbb társadalmi osztályokra utaló alakjai éles megvilágításában, tulajdonképpen csak háttérrel ad. Háttérrel, ahhoz az apró, jelentéktelen eseményből elinduló, meglepő gyorsan bonyolódó tragikus fordulathoz, amelyben, túl a nagy titkon, van valami a detektívregényből és a kikerülhetetlen végzetnek és a sorsnak abból a szándékos vagy ösztönös sugallatából, aminek írói elképzelése, objektív leírása valóságos »document humain«-ként hat.

Közvetlen, színesen élénk, meleg írás. A kisváros áttűzesedett nyári napja kora délutánján, rozsdabarna lengyel nadrágjában felbukkant lenyalt haju, vízenyős szemű »senki«-nek néhány hetes pihenőjén át, ily egyszerű szavakkal, ennyi biztosan és közvetlenül egymásba kapcsolódó, jelentéktelennek látszó események, szinte a dolgok fölé, életteljes, tökéletes regényt szőni, az irodalom valóságát pontosan kitapintó íróra vall. Ténydolgok és jó emberképek mögé húzódva, minden rádöbbenés és fájdalom nélkül mondja el mindazt, amit regénye részleteinek vázába, tökéletes; felépítésének hatásába helyez. »Két jelentéktelen ember« áll a regény központjában. Az egyik kívülről jött, a rozsdabarna nadrágjával tétlenül kószáló »geológus«, a másik a hivatalos személy. Az egyszerű ösztönökön elinduló fiatal rendőrfogalmazó, a nyárra ereszkedő derűs, koraőszi reggel vékony

köddőben valami forradalmi központ kiküldöttjét látja a dombok fái alá keveredő gondtalan vándorban, akinek nagy magányosságából felfakad a vágy, a szép bányászasszony hangját, okos beszédét újra hallani. Két ember, két világ. Pillantásuk is alig találkozhatott és mégis fel van mérve az út, a bekövetkező események felett lebegő tudatalatti mechanizmus elé, ami majd törvényszerű egységbe illeszti és az egyre sűrűsödő energiák kicsapásának vakító pillanatában egymással szembe is állítja őket, hogy véletlen találkozásukból emberek, sorsok drámája kerekedjen. Valóban csak erről a két emberről akart az író beszélni? Nem! Ők csak lézengenek, tétováznak. Amikor pedig elindulnak egymásfelé, már mögöttük rajzanak emberek, indulatok, szenvedélyek, a megfelfejthetetlen, a feloldhatatlan ellen-szennek sokszor érthetetlen tébolyig kerekedő vihara, ami a gyengébbet elsöpri. Így söpri el napjaink lázának kérelhetetlen totalizmusa is azt az individualizmust, amely a rozsdavörös nadrágu alakhoz hasonlóan, vezényszavak és fegyverropogás közepette, napsugaras domboldalokon, kedves, preszióz ajándékul, cikláment tépeget. Hogy a kiszámíthatatlan sors mint mindig, a gyengébbet — itt a rozsdavörös nadrágot — össze is morzsolja, olyan ez, mint mikor a téli éjszakában, a sikos úton valaki egyszerre csak elvágódik és összetört tagokkal csitul el egy egész életre.

Kis regény és kis dráma *Dor-mándy* László új regénye. Kicsi méreteiben, de mélységében beláthatatlan. Ez az érzésünk, amikor elolvassuk és a rozsdavörös nadrá-

gos áldozat nyitvamaradt szeme elhaló tekintetét még sokáig látjuk. Egy mindennapi, apró emberpéldány szárnytörésének megrázó története a »Két jelentéktelen ember« és ami körülötte van — a kisváros polgári élete és a bányatelep munkásszegényeinek mozgalma — csak rávilágítás, az író látásának eleven fényszórója, amit gyorsan, változtatcsan forgat és hamar ki is olt. Így lesz rövid a regény, szinte szándékosan rövid, mintha írója ezzel is bizonyítaná, hogy irigyléseméltó. Termékenyítő gondolatokon, nyugtalanító izgalmakon át is, nyugalmas pontosan végigcsinálja azt, amit akar.

*

A jó polgári család leánya, akinek vágyálma, hogy újságíró, író legyen, nem a legrokonszenvesebb regényhősnő. »A családi pensio« azonban — amelynek írója, mint hallom, már a harmadik könyvet írja — a sok, pesti szentimentális karrierregényhalmazból mégis kitűnik. A pesties jassznyelv zavaraitól fel nem akadva, simán görgeti vékony meséjét. Érdekesen, sokszor ügyesen bonyolítja. Sikerének gitka, őszintesége, olvasóival való gáttalan kibeszélése, fordultatos párbeszédek. A dunaparti modern bérpalotába sodródott, büszkén családi pensiónak elnevezett polgári menedékhelyre szorult epizódjai szürke napjainak és fanyar szerelemeinek nem egy eseményét, kitérő jelenetét szenvedéllyel, lelkiismerettel tapintja ki. Mintha azok valóban világotrendítő események lennének. Pedig, ami ezekkel a Mancikákkal és Margitokkal, vagy ahogy őket az író oly találó hűséggel jellemzi: a polgári élet iszaposhná-

ros, kis szomorú pocsolyájába gázoló, pocsoló litácskákkal történik, abban semmi rendkívüli sincs. A nyugati metropolisokban dolgozó, önálló nők szerelmi életének ilyen részleteibe aligha merülne el ott író. Az olvasót, az ily szürkéségek, valóban általános emberi és lelki szémszögből nézve jelentéktelen epizódok, aligha érdekelnék. De a könnyű, pesti irodalomban és a pesti színházi hetilapok árnyékában divattá vált a lelki klinika. Mint a külvárosba szorult, fiatal, törekvő orvoskák, akik betegeiken rég elfelejtett pszichoanalitikai ismereteiket fel-fel idézik, így tör fel »A családi pensio«-ból a mindennapinak lelki konzultációja, ami tulzott és felesleges. Fordulatosságán, simán szaladó, könnyű zsurnalizmussal feleresztett elbeszélői modorán túl is, vannak azonban a regénynek értékei. Mintha jeleznék: ime, ezt is tudom! Kár, hogy előző könyveit nem olvashattam. Hitelesen tehát nem támaszthatom alá azt a gondolatot, mintha az előzőekben is, bizonyára mindjárt a legelsőben, épen ez az érték lehetett legiellenezőbbje. A pesti cinizmus azonban elterelte tőle, messze, talán éppen azon hisztériás környezet felé, amelyben tépett és elrongyolt életek, furcsa, félbemaradt sorsok mellett valóban kihagyhat az élet muzsikája. Ez az értéke: bujkáló, szinte szégyenlősen szerény lirizmusa, leírásainak üdesége és embersége. Ahogy a Dunapart kis parkjának változatait, a délelőtti gyermekocsijainak uri, lipótvárosi hangulatait, aztán a késő délutánba kapaszkodó alkonyban radra ereszkedő, munkából hazatérő asztmás családapák levegőzését, majd az éjszaka sötétje alatt lopott csókok,

egymásbasimuló szerelmek érzelmességét leírja, abban valóban sok, emberi líra van. Az élet szürkéségének és a természet, nagy zenéjének az az egybeolvadása, ami a tehetséges írók, első, vad, darabos ösztintesége rapszódiajának megfőköltött frissességére emlékeztet. Ha *Kertész* Erzsébet első regényében is volt egy csipetnyi ebből a megható lírából, kár volt további regényeit nem ebből kiépíteni és a mindenből kiábrándító, redakció környezetéhez, a lehámló tapétájú, poloskairtó szerekől áporodott pensiószobákhoz menekülni. Nem teljes sikerű regény »A családi pensio«. De egy szimpátiás íróról tudosit, akinek újabb munkáit érdemes lesz figyelni.

*

A stájeri alpesek déli lejtőin élő legkisebb délszláv néptörzsnek, a másfél millió léleknél kevesebb szlovéneknek irodalmáról, művészetéről, felett kultúrájáról azóta tudunk, amióta a szerb és horvát néppel egy államegységbe forrott össze. A francia forradalom és I. Napoleon rövidletű illír-királysága után, a bécsi kongresszustól a saint-germaniai békéig, a Habsburg-monarchia alatt, a szlovének délszláv nemzeti öntudatukban megerősödtek. A délszláv népek államközösségében a regionalizmusnak, a népi rendelkezésnek oly ideális rendszerét építették ki, hogy az minden kis nép önálló, nyelvi, gazdasági, kulturális berendezkedésének mintájául válhatna. Ennek a szívós, szorgalmas népnek egészséges organizmusa, csendes áhitat és nehéz munka között lepergő élete, az ég felé törő havasok zugó fenyvesei, a fennsíkok és a völgyek természeti

szépségei között primitív, sokszor naív képzeletet kapott, egyesek és a népi lélek érzelmi világából feltörő értelmi elemet, ami a természetből lehatárolt vidék zárt jellegéből fakad. Minden szlovén író, minden szlovén festő éltető eleme, szemlélődésének tárgya a természet viszontagságaival, a zord föld terméketlenségével küzdő szegény, ráncos arcú földműves, a földnélküli, szegény bérescsalád. Szük, homályos képzeletük egyszerű, népi filozófiájából kerekednek regények hőseivé, elbeszélések figurájává vagy kevés színű képek modelljeivé. A mindig szegényes erezetű, kinzó naturalizmusú átlás az, ami ezeknek a tragikus sorsu emberfigurák védekezésének, nyers küzdelmének közvetlen művészi kifejezését adja.

A szlovének legnagyobb írója: Ivan *Cankar*. A nyolcvanas évek elején egy szegényes, falusi házikóból, a mindennapi gond örlő környezetéből került a falvakba. Magával vitte anyja valóságos, földöntúli szeretetét, amin keresztül az élet kitaszítottjainak, megalázottjainak szenvedését enyhébben látta. Gyermekéveiről így írt: »Gyenge, álmodozó kamasz voltam, béresi munkát nem tudtam végezni. Pásztorokodtam. Napi bérem egy fekete kenyér volt. De míg a körtefák alatti dus fűben szunnyadozva, égo szemekkel követtem a futó, fehér felhők csodálatos útját, addig a rámbizott tehének a fűben lóherét legeltek. Azután kerteszkedtem.« De erre is gyenge volt. Jámor, falusi papok garasáiból került a közipiskolába. Hét keserves, nyomorgó év után, bécsi magányában veti papírra verseit, amelyek a verlainei sikoly és a maeterlinoki szimbólum nyugtalan romantizmusában fo-

gantak. Akkor még anarchikus, de ma már minden lázasan kezdő költő tépelődő lírája ez. A verskötet példányait a lyublyanai püspök máglyán égettette el. Ennek a lobogó könyvantodafének fényénél indul Cankar irodalmi útja.

Novellákkal, sorsrajzokkal, a hegeli-marxi dialektikával és a nagy orosz regényírók átérzésével írott kis regényekkel küzdött. Míg a századeleji csendes Lyublyanai papi, templomi hangulata és jámbor polgárai szigorú erkölcsvilágának sivár környezete nehezedett lelkére, apró kávéházak, sötét söntések mélyén, krajcáros italok mámorába felejtette indulatait. Lelkében Shakespeare drámák végzete — ő adta az első szlovén Shakespeare-t — és a Biblia fanatikus igazsága izzott. A nyomorgó falvakból országutakra tévedő koldusok, vándorok szomorú kálváriájában, az örök Krisztusember szenvedését látta. Egyik méltatója Charles-Louis Philippehez, a Bübü montmartrei hangulatából fakadó idill nyers érzelmessége költőjéhez hasonlítja. Találó a hasonlat! A francia falvak nyomorúságaiból Párisba sodródott Philippe eltaposott figurák, prostituáltak között talál az emberi szenvedés fenségességére. Cankar a lyublyanai csapszékek, országúti fogadók ivójában ül modelljei, a céltalan csavargók pálinkás kupicái mellé.

A »*Jernei a szolgálóegény és az ő igazsága*«, Cankar kis regényeinek legkitűnőbbje. Rendkívüli individualizmusának rejtett, ihletett óráiban talált erre a szerencsétlen, eszelős vándorra, akit negyven évi béreskedés után, a nagygazda fia elkergetett. Ő építette a nagygazda házáat, ő művelte a földeket és most

zuhogó esőben, rideg tében gyalog és zörgő szekerekre kapaszkodva megy, hogy a maga igazát keresse. Papok, bírák, ügyvédek martalékaul odadobva, megöszülve tér vissza régi falujába és a nagygazda házát felgyújtja. A parasztok a gyújtogatót az égő ház zsarátnokai közé vetik. Ez a rövid, alig százoldalas kis regénynek tartalma. De ebben a rövid történetben ott van Cankar gyermekkora, élményei, minden köldös szenvedésén vérző szive vereése. A vándor szomorú éneke a kis regény. Az ének két főmotívuma: az idő és a vágy. Az idő az árnyék, a vágy a világosság. Az idő a keserű ma, az éhség és a szenvedés, de a vágy az álom, a holnap, a szeretet, a hit és a szabadság, ami mind megtorpan az éhség, a rabság és a zárt ajtó valósága, az idő előtt. Nem polemikus könyv a Jernej és a maga lelke viharát sem állítja az író a harc, a világszemlélet gátjára. Megelékszük azzal, hogy »a minden emberi szív lakóhelye kis kápolnájának aajtát nyitogassa« és a harc, a vihar, a keserűség valóságát valami szomorú, szenvedő szatirába fojtja. Szociális és etikai harcos írásai így csendesednek keserű realizmussá, sokszor a heinei fanyar tételődés emberi konfessziójává, rezignációjává. S míg a hiábavaló küzdelem szomorúságát írja, feljő lelkéből a népi kedély, a szenvedés mellett is vigadó csavargók dus képzelete. A népi képzelet legendás világában az igazságos Mátyás király alakját látja — a »*Mihaszna Markó és Mátyás király*« című másik kis regényében — amint a barlang nagy-

terme széles kőasztalára nehezvedve, fején hosszú tollas magyar főveggel alszik.

Jernej szenvedésének drámai ereje és Markónak, a mesebeli paraszt fiúnak sorsát kereső szimboluma Cankar világirodalmi jelentőségének igaz megmutatói. Vallomások ezek az apró regények. Sok keserűség mellett is ragyogó, arany lélek ajándékai. Egy nagyobb elbeszélésben, a »Niná«-ban így fogalmazta meg írói küldetését: »Egyetlen egy dolog a világon sem olyan banális, mint a szenvedés és az igazságtalanság. Talán azért banális, mert mindannyiunk homlokára mélyen égetve parázslék ez a pecsét, annak az Istentől elátkozott emberiségnek homlokán, amely oly büszke becsületére.« Jernejnek, a szegény szolgalegénynek szomorú históriája, valóban lángoló pecsét az emberiség homlokán, de lángoló írás annak a világirodalomnak az élén is, amely nem lapul meg az igazságtalanság előtt és nem megy félszenen behuzott nyakkal előre, a szenvedések reménytelen országútján.

A »*Nyugat*«, Cankar két kis regénye magyar fordításának — Pável Ágoston kitűnő munkája — kiadásával jelentős szolgálatot tett a világirodalomnak. A délszláv népek figyelemreméltó irodalmát sem reprezentálhatta tökéletesebben, mint éppen Cankar bemutatásával, akinek neve, halála után került a világirodalomba. 1918-ban egy lappangó tüdőgyulladás fiatalon vitte el. Nem adatván meg neki az az öröm, hogy kis népe felszabadulását megélhesse.

KÁZMÉR ERNŐ

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írásuk azt indokoltá teszik.

1938. Május

KALANGYA

5. Szám

Odgovorni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ IMRE

A KALANGYA minden közleményéért írja felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Sečera)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar